

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 59. szám

2003. ŐSZ

Tartalom

MEDITÁCIÓ

Ordass Lajos: Isten gyermekeinek szabadsága 1

IGEHIRDETÉS

Ittész János: „Ámde Krisztus feltámadt” 2

Dóka Zoltán: A vég felé – reménységgel 6

EMLÉKEZÜNK

520 éve született Luther Márton 5

TANULMÁNY

Zászkaliczky Zsuzsanna: Sárkány gyűrűvel, ecsettel
- 450 éve halt meg id. Lucas Cranach 8

Zászkaliczky Tamás: Isten orgonása - Johann Pachelbel
születésének 350. évfordulóján 14

Boleratzky Lóránd: Az Európai Unió és az egyházak..... 19

SZEMLE

Böröcz Enikő: Egyháztörténelem és emlékezet - Gondolatok Szabó Eszter
Isten vagy történelem című dokumentumfilmjéről 23

Kovács László: Bibliai olvasókönyv evangélikus családoknak..... 26

DOKUMENTUM

Ittész Gábor: Levél egy rosszul informált lelkésznek 30

ELBESZÉLÉS

Ordass Lajos: Sodródás - 1941 nyara 33

VERSEK

Scholz László és Kertész Eszter versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ..... 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 59. szám – 2003. ŐSZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 1-403-28-07)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Isten gyermekeinek szabadsága

Jézus mondja: „Ha megmaradtok az én beszédemben, bizonynyal az én tanítványaim vagytok. Megismeritek az igazságot, és az igazság szabadokká tesz titeket.”

(Jn 8, 31-32)

Uram!

Anyanyelveden beszéltél szabadságról és szolgaságról olyan emberekkel, akik ugyanazt a nyelvet beszélték. Mégsem értettek meg. Számtalanszor megismétlődik ugyanez, ha a szabadságról és a szolgaságról magyarul szólok, magyar embereknek. A Te idődben éppen úgy, mint a mi napjainkban, az emberek akkor hiszik magukat szabadoknak, ha Istentől is el tudják szakítani magukat, és szolgáknak tekintik azokat, akik ismerik az Isten iránti engedelmességet.

Ennek az okát keresem. Nem a szavak hangzásában van a hiba. Az oka ez: kétféle szabadság van. Az egyház nyelvén ezt így kell megfogalmaznom: az egyik szabadság az ó-ember szabadsága. A másik az új-ember szabadsága. A kettő közül választania kell az embernek. Mert ami szabadság az egyiknek, az szolgaság a másinak. És fordítva.

Uram!

Te megváltó haláloddal az ó-ember szolgaságából jöttél kiszabadítani minket. Aki ezt a szabadító kegyelmedet elfogadja, azt Isten gyermekévé teszed. Azaz: kiszakíthatja magát a bűn láncai közül, és önként adhatja magát oda Isten szolgálatára.

Vallom: Isten akaratának szolgálni - az új ember igaz szabadsága.

Scholz László

Ordass emlékére (halálának 25. évfordulóján)

Már negyedszázada, hogy némán nézed
Volt társaidnak mai hányódását.
A megtörténtből ma sok lélek mást lát,
S mi elhangzik, nem mindig hű idézet.
2003. aug. 14.

A nagy barát

Negyedszáz éve élek még utána,
Egykor épp tíz esztendő volt közöttünk,
De lélekben már akkor összenőttünk,
Sosem volt tőlem idegen tusája.
2003. aug. 14.

Ittész János

„Ámde Krisztus feltámadt...”

Igehirdetés Ordass Lajos sírjánál
Budapest-Farkasrét, 2003. augusztus 24.

„Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk. Ámde Krisztus feltámadt a halottak közül, mint az elhunytak zsengéje.”

1Kor 15,19-20)

Szeretett Testvéreim,

Jézus Krisztus Urunk hűséges tanúja, egyházunk mártírsorsú püspöke, Ordass Lajos halála 25. évfordulóján, augusztus 14-én a felolvasott ige volt az Útmutató egyik kiírt igéje. Azon a napon, amikor szerettei, családtagjai, hittestvérei, harcostársai, egykori gyülekezeteinek tagjai s mindazok, akiket rajta keresztül megajándékozott az Isten, emlékeztek Ordass Lajosra, ez a fontos ige volt a nap kijelölt igéje. *„Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk.”*

Testvéreim, Jézus Krisztus Urunk ezen a délutánon igéje hallgatására gyűjtött össze bennünket. A hely és az alkalom sajátos, de a lehetőség örök. Ezt az alkalmat is fel akarja használni Jézus Krisztus Urunk arra, hogy az emlékezés szomorúsága miatt érzékenyebbé lett lelkünket megérintse, fogékonnyá tegye az örök evangélium befogadására. Emlékezünk Ordass Lajosra, de úgy tesszük ezt, hogy az égre emeljük tekintetünket. Mert onnan kapunk áldást, Istentől nyer értelmet emlékezésünk, és Isten ajándékozhatja meg ezt az alkalmat úgy, hogy ne legyünk minden embernél nyomorultabbak. Hogy szavaink ne csak a múltat idézzék, tanúságtételünk ne csak a történelemben mögöttünk megjelent Úrról szóljon, hanem arról, akire nézve az apostol így szólt: *„ámde Krisztus feltámadt!”*

Emlékezésünk ezért – jó értelemben – Janus-arcú. Múltértékelésünk nemcsak visszatekintés, hanem előrefigyelés is. Mert ami megíratott, és ami történt, ami egykor s a közelmúltban megesett, amit Isten igéje értelmezni és megérteni tanít, az a tanulságunkra történt. Nagy a kísértés a múltba néző ember számára, hogy ítélkezzék, vagy éppen kárörömet érezzen. Hányan vannak ma, magukat kereszttyénnek nevező emberek, akik a Szentháromság ünnepe utáni tizedik vasárnap ősi hagyománya szerint emlékeznek ugyan Jeruzsálem pusztulására, de kárörömmel, gúnyos módon, ítélkezve. S elfeledkeznek arról, hogy Jézus Urunk nemcsak a silóami torony összeomlásakor, nemcsak Pilátus vérengzésének hallatán, hanem mindig ezt helyezi hallgatóinak szívére: Azt gondoljátok, hogy ők bűnösebbek voltak a többi jeruzsáleminél? Ne higgyétek! „Sőt – mondom néktek –: ha meg nem tértek, mindnyájan ugyanúgy vesztek el!” (vö. Lk 13,1-5)

De nem is kell visszamenni a régi évszázadokba, a Krisztus utáni 70. esztendő jeruzsálemi tragédiájáig, elég belehallgatni a magunk által megélt történelem itt-ott felhangzó szirénhangjaiba: Az a múlt, s mi immár új nemzedék vagyunk. Valóban? Igazán? Mások? Nem kellene-e az apostoli tanúságtételt hallva éppen itt, Ordass Lajos püspök sírja mellett állva – bűnbánatunk jeleként – megtépni köntösünket, legyen az hivatalos egyházi ruházat vagy a mostani hőséghez illő vásárnap-i öltözet. Hát nem rólunk szól ez? Nem nekünk szól ez? Múltba néző, csak múltban gondolkodó mai keresztyéneknek?

Hallgassuk tehát, mit mond az evangélium! Jézus Krisztus Urunk örök szava. Ebbe a fénysugárba, igen, itt most belekerül Ordass Lajos is. És szelíd szomorúság vonul át a szívünkön, amikor egészen személyes összefüggésbe kerülnek az előbb mondott szavak, mert bár tudjuk, hisszük és reméljük, hogy Ordass Lajos nem volt minden embernél nyomorultabb, de azt tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy Ordass Lajos nem volt sikeres ember. Ordass Lajos nem sikeres ember volt. Valami egészen más. S talán éppen azért volt – emberi módon szólok – kudarcra ítélt az ő harca, mert sokan voltunk, akik csak ebben az életben gondoltunk Krisztus hatalmára, vagy idéztük fel az egykori Krisztus-eseményt. Csak ebben az életben reménykedtünk a Krisztusra nézve. Nem véletlenül kezdtem úgy ezt az igehirdetést, ahogy kezdtem. Három szóval, Jézus Krisztus Urunk drága nevét említve. Hiszen aki olvassa Ordass Lajos utolsó, püspöki szolgálatba való visszatérése idején elmondott igehirdetéseinek gyűjteményét, talán először meghökken, de utána nagy örömmel fedezi fel, hogy minden igehirdetése így kezdődött: *Jézus Krisztus Urunk*.

Hiszük, most is Jézus Krisztus Urunk gyűjtött ide bennünket. Hogy amikor a nem sikeres ember Ordassra emlékezünk, akkor végre megtanuljuk és megértjük: a földi élet-küzdelmek esetleges kudarcain túl egy rettenetesebb, egy nagyobb kudarc is vár bennünket, ha csak ebben az életben, ha csak erre az életre nézve hiszünk, vallunk valamit a Krisztus szeretetéről. Azt mondják, nincs értelme azt kérdezni: Mi lett volna, ha? De Isten népe felteheti okulásra, tanulásra kész szívvel a kérdést: Mi történne ma, ha Ordass Lajos közöttünk lenne? Hogyan nézne szét a világban? Hogyan ítélné meg az általunk egy legyintéssel elintéztett folyamatokat? Hogyan szűkülne össze szeme – nem haraggal, hanem a féltés szomorúságával –, amikor végignézne egyházunkon, rajtunk. Mi minden helyet kap szívünkben, teret nyer gondolkodásunkban, s bele sem borzongunk, hogy idegen világ hódít napról napra bennünk és közöttünk. Mindenáron meg akarunk felelni a „kor kihívásainak”, és eközben elveszítjük azt, ami a legfontosabb. Nem is Ordass Lajos hiánya tesz koldussá bennünket, hanem az, hogy nem okultunk tanúságtételéből, életének üzenetéből. Mi ez az üzenet? Talán „csak” az, hogy azt az – emberileg nézve – kudarcra, sikertelenségre ítélt életet, megszégyenítést, börtönt, félreállításokat, szolgatársak hűtlenségét és minden más terhet alázattal, és mégis erővel elhordozni csak az „ámde” szóval kezdődő mondattal lehet. S mi emlékezünk és vádaskodunk, a tanulságokat mégsem értjük. És beszélünk róla – kicsit talán bálványyá is téve őt –, de mártír tanúságtételét nem sajátítjuk el még középiskolás fokon sem. Hiszen, „ámde, – Krisztus feltámadt!” Nem számít a földi kudarc, nem

számít a megvettetés, a kivettetés, a félreállítás, a meg nem becsültség, a hírnév bemocskolása, nem számít semmi, mert ebben a hárban benne van az az ígért, benne van az a végső reménység, ami valóban gyönyörűségessé teszi az ígát, és elhordozhatóvá a keresztet, mert Jézuséva szentelődik az.

Bárcsak megértenénk, Ordass Lajos örökösei, hogy nem vagyunk könnyebb helyzetben ma sem, sőt tán nem túlzás, ha azt mondjuk, bizonyos értelemben ez még nehezebb is. Mert akkor mintha tisztábbak lettek volna a frontok, és tisztábbak lettek volna a hadvonalak, mintha az igazság és a hamisság egyértelműen meghúzta volna a demarkációs vonalat. Most meg minden olyan átmeneti, minden olyan bizonytalan, zavaros. Sárba lerángatott, a bűnről – ha van egyáltalán – emberek szája íze szerint alkudozó Isten, Isten trónusára tolaakodó emberek, tudomány, technika, haladás, filozófiák, globális önimádat... Szegény, nyomorult, Isten ismerete nélkül szűkölködő korunk! Minden eddiginél nyomorultabb kor! S itt van a mi szegény félrevezetett szívünk is!

Ordass Lajos életének tanúságtétele belesimul a földön küzdő egyház igaz tanúinak bizonyágtételébe. Nem hiábavaló az áldozat, a hűség, a kitartás. Nem a napi profit, nem az így vagy úgy elért pozíció minősít és értékel, hanem a végső számadás vonja majd meg életünk mérlegét. S boldog az, aki így, ezzel a reménységgel emeli a terhet, így hordozza a keresztet, és így követi a Mestert. Az élőt. Aki nem mögöttünk van, hanem velünk van, és előttünk jár. Utat készít. És az atyai ház kapujában életet-halálos izgalommal várja haza a tékozló fiaat. Mert ezt megígérte övéinek.

Ma, amikor a 25. évfordulón Jézus Krisztus Urunk Ordass Lajos sírja körül öszszegyűjtött bennünket, hogy ígét hallgassuk, talán megértünk ennyit: ez az üzenet nem a múlt hangja, hanem itt van a szánkban és a szívünkben, hogy hitet, életet és reménységet adjon. Jézus Krisztus Urunk, a feltámadott meggyőzte Ordass Lajos szívét. Szolgálatát, tanúságtételét felhasználta arra, hogy sokak szívét meggyőzze általa. Az emlékező gyülekezetet is ugyanígy akarja elvezetni a hálaadás, a reménység titkainak megismerésére, mert nem Ordass Lajosból kell vizsgáznunk az évfordulókon, hanem Krisztus-ismeretből, hűségből. Mert a Feltámadott, amikor maga elé állít, senkit nem arról kérdez, hűséges voltál-e Ordass Lajoshoz? Azt kérdezi, az az „ámde” ott volt-e a szívedben.

Utolsó húsvéti igehirdetését, amit aktív püspökként tarthatott 1958. április 6-án az 1Kor 15 hosszabb, de a mai felolvasott szakasszal befejeződő részéről, így zárta Ordass Lajos: *„Míg e földön éltet Isten kegyelme, addig föltámadott Urammal kívánom azt élni, és teljes bizalommal építet Uramnak arra az ígértére, melyet nekem is adott, hogy az utolsó napon föloldoz a halál kötelékéből életre.”* Ez a mi hitvallásunk is. Ámen.

520 éve született Luther Márton

Születésnapjára (1483. nov. 10.) emlékezve - reformáció ünnepének közeledtével
- a reformátor Róma 1,17-tel kapcsolatos gondolatait idézzük*:

„Az igaz ember hitből él”

„Hosszú időn át tévelyegtem, és nem tudtam, hol is vagyok. Tudtam ugyan valamit, és mégsem tudtam, mi is az, míg bele nem ütköztem a római levél 1. részének 17. versébe: „Az igaz ember hitből él”. Ez segített rajtam...

Valami egészen különös égő vágyakozás fogott el, hogy Pál apostol római levelét megértsem. Ennek azonban akadálya volt. A világért sem szívem vérenek a hidegsége, hanem egy igehely, mégpedig a római levél 1. részének 17. verse: „Isten igazsága jelentetik ki abban”. Ugyanis gyűlöltem ezt az ígét: „Isten igazsága”, mivel – az összes egyházi tudósok szokása és szóhasználatá szerint – azt tanultam, hogy ezt bölcselileg kell értelmezni, mint úgynevezett alaki vagy cselekvőleges (activ) igazságot, mely szerint Isten igaz, és megbünteti a bűnösöket s igazság nélkül szűkölködőket.

Én pedig az igaz és bűnösöket büntető Istent nem szerettem, sőt ellensége voltam neki. Ugyanis bármennyire kifogástalan volt is mindenkor szerzetesi életem, Isten előtt bűnösnek éreztem magam, lelkiismeretem állandóan háborgott, és semmiképpen sem tudtam abban bizakodni, hogy őt az én elégtételeim kiengesztelik. Így én haragudtam Istenre, s ha nem is volt bennem hallgatag káromlás, nagyon erősen zúgolódtam Isten ellen. Ezt mondtam: Hát nem elég, hogy a nyomorult és örökre elkárhozott bűnösöket az eredeti bűn következtében mindenféle baj terheli a tízparancsolatbeli törvény által, – nem, ez az Isten az evangéliummal a régi szenvedésre még új szenvedést halmoz, és az evangéliumban is az ő félelmetes igazságát és haragját tárja fel! Így toporzékoltam dühös, felzaklatott lélekkel, és az idézett íráshelynél kíméletlenül viaskodtam Pállal; emésztő vágy égetett, vajha megtudhatnám, mit is akar itt Pál apostol.

Ez mindaddig tartott, míg végül hosszú napokon és éjszakákon át tépelődvén, Isten kegyelméből az igék belső összefüggésére fordítottam figyelmemet. Éspedig: „Istennek igazsága jelentetik ki abban... miképpen meg van írva: Az igaz ember pedig hitből él.” Ekkor Isten igazságát úgy kezdtem értelmezni, mint azt az igazságot, melyben az igaz ember Isten ajándékozása folytán él, mégpedig hitből. Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passív) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten igazzá tesz a hit által, amint megíratott: „Az igaz ember hitből él”.

Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna, s mintha tárt kapukon át magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmet nyert...

Amennyire előzőleg az „Isten igazsága” kifejezést gyűlöltem, annyira nagy lett most az a szeretet, mellyel ezt az én legkedvesebb ígétet magasztaltam. Így Pál apostolnak ez a mondása számomra valóban az Édenkert kapujává lett.”

* Virág Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról - OLBK, Budapest, 1991. (3. kiadás) 72-74. l.

A vég felé - reménységgel*

„Akkor hasonló lesz a mennyek országa a tíz szűzhez, akik fogták lámpásukat, és kimentek a vőlegény fogadására. Őt közülük balga volt, őt pedig okos. A balgák ugyanis amikor magukhoz vették lámpásukat, nem vitték magukkal olajat, az okosak viszont lámpásukkal együtt olajat is vitték korsóikban. Mivel pedig a vőlegény késett, mindnyájan elálmosodtak, és elaludtak. Éjjélkor aztán kiáltás hangzott: Íme a vőlegény! Jöjjetek a fogadására! Ekkor felébredtek a szűzek mind, és rendbe hozták lámpásukat. A balgák így szóltak az okosakhoz: Adjatok nekünk az olajotokból, mert lámpásunk kialszik. Az okosak így válaszoltak: Háttha nem lesz elég nekünk is meg nektek is: menjeteink inkább a kereskedőkhöz, és vegyetek magatoknak. Amíg azok távol voltak vásárolni, megjött a vőlegény, és akik készen voltak, bementek vele a menyegzőre. Azután bezárták az ajtót. Később megérkezett a többi szűz is, és így szóltak: Uram, uram, nyiss ajtót nekünk! Ő azonban így válaszolt: Bizony, mondom nektek, nem ismerlek titeket.”

„Vigyázzatok tehát, mert sem a napot, sem az órát nem tudjátok!”

(Máté 25, 1-13)

Egyszer minden út véget ér. Egy hónapi távollét után véget ért külföldi utazásom. S így ér majd véget földi utazásom is egyszer. Életünk vége felé siet. Erre figyelmeztet az egyházi év utolsó vasárnapja. De Jézus szava mindig újra szembe-sít bennünket ezzel a ténnyel. Tudja, hogy mi félünk ettől a szembesüléstől. Menekülünk előle. Múló életünk ezernyi eseményét búvóhelynek használjuk a halál elől. Miért? Azért, mert a halálban valóban véget, örök befejezést, pusztulást látunk és semmi többet.

Jézus azért szembesít bennünket a véggel, mert ő másként néz a halálra, és segíteni akar, hogy mi is másként nézzünk rá. Mi rejlik a halál mögött? Mi vár ránk? Jézus szerint nem végső pusztulás, hanem élet. A múlhatatlan örök élet. Olyan élet, amely telve van örömmel, vidámsággal, békességgel, igazsággal. Mi is szeretnénk ezt, csak nem merjük remélni. Jézus biztat, hogy merjük. Ezért szól a halálón túli életről úgy, mint egy menyegzőről, lakodalomról, ahol mindenki vidám és boldog. Nem kényszerít rá, de felkínálja, hogy vegyük át tőle ezt a reménységet. Mit jelent ez számunkra? Erre felel a példázat.

1. Boldog bizonyosságot. Amikor először mentem Svájcba, tele voltam aggodással, bizonytalansággal: hova megyek? Milyen lesz a fogadtatás? Most, harmadik utamon már nyugodtan mentem. Ismertem azokat, akikhez mentem. Tudtam, hogy szeretnek, szívesen látnak, törődni fognak velem. És nem is csalódtam. Jézus ilyen bizonyossággal akar megajándékozni bennünket. Ne félj elmenni innen, mert ahová mész a halálón át, ott téged szeretnek. Szívesen látnak. Öröm és bol-

* Igehirdetés a hévízgyörki gyülekezetben 1983. nov. 20-án, az egyházi esztendő utolsó vasárnapján.

dogság vár rád. Ez a tudat már most boldoggá tehet, és erőt adhat az utazás nehézségeinek, terheinek, kudarcainak elviselésére. Ha itt már semmi sem vígasztal, semmi sem bátorít, sőt minden teherként nehezedik rád, csüggeszt és keserít, te mégis bátran mehetsz előre utadon, mert tudod, hova mész. Tudod, hogy a vég nem a halál, hanem Isten országa, amely békességgel, igazsággal, szeretettel vár rád.

2. Fénylő életet, a szeretet lángjától lobogó szívet. Jézus reménysége, ha elfogadjuk, nemcsak erőt ad az életút terheinek viselésére, hanem arra készítet és bátorít, hogy már most, útközben is legyünk annak a végső teljességnek a hírnökei, képviselői. Az okos szüzek égő lámpákkal mennek a vőlegény elé. Még sötét van körülöttük, még várni kell, még csak reménységük van, még nem látják a vőlegényt, de már ég a lámpájuk lobogó lánggal. Mi ez a láng? Ugyanaz, ami Isten országát is betölti majd. Az igazság, a békesség, a szeretet lángja. Akik Jézus reménységével szívükben vándorolnak a múltó földi úton, azok már most ezt sugározzák maguk körül. Jézusból áradt ez a fény, ezért vallották az első keresztyének, hogy benne már meg is érkezett, közel jött Isten országa. Igen. Ahol hazugok közt valaki az igazságot szólja és teszi, ahol egymással háborúskodók, veszekedők között valaki a békességet éli és terjeszti, ahol kegyetlenek, önzők, bosszúállók, irgalmatlanok között valaki a szeretet lángjait lobogtatja, ott már most is jelen van, felragyog Isten országának dicsősége.

3. Éber vigyázást. Ezt is jelenti Jézus reménysége. Mindig újra fenyeget bennünket, keresztyéneket a veszély, hogy újra elaludjunk, hogy kialudjon a láng. Sok keresztyén gondolkodik így — köztük mi magunk is gyakran —: Majd jön Isten országa, de addig sötét van, gyűlölet, harc, békétlenség ebben a világban. Tegyük mi is azt, amit a többi. És észre sem vesszük, hogy már régen kialudt a lámpánk, sőt a reménységünk is. Csak a nevünk az, hogy keresztyén, Krisztus-követő, már régen nem követjük őt az igazság, békesség, szeretet útján, és nem is reméljük az örök életet. Ezek a bolond szüzek ebben a példázatban. Ezért mondja végül Jézus: „Vigyázzatok!” El ne aludjon a láng, ki ne hunyjon a reménység! Hogyan vigyázunk? Olaj kell a lámpába. Mi az? Az Isten ígéje. Újra és újra fel kell tölteni a lámpát, hogy elég legyen végig. Ha figyeltetek, ha nyitott szívvel hallgattátok ezt az ígét, akkor most is ez történt.

Testvérek! Egyszer minden út, a mi földi utunk is véget ér. De boldog az, aki Jézus reménységével megy a vég felé. Aki tudja, hogy nem örök pusztulás, hanem örök boldog menyegző, Isten országának öröme vár reánk. Boldog, akinek életét beragyogja e földi zárandokúton is már Jézus reménységének a lángja. Aki nem csüggedést, haragot, gyűlöletet, hanem reményt, igazságot, békét, szeretetet sugároz maga körül az emberekre. Mert a keresztyén élet ennyi. Nem több, de nem is kevesebb! Boldog, aki éberén vigyáz. Aki napról-napra megtölti lámpáját mennyei olajjal, az Isten ígéjével, és annak fényénél virraszt, amíg megérkezik a Vőlegény.

Ámen.

Sárkány gyűrűvel, ecsettel

450 éve halt meg id. Lucas Cranach

1508. január 8-án kelt az az irat, amelyben Bölcs Frigyes szász választófejedelem – nyilván számos érdeme elismeréséül – címet adományoz Cranachnak. A címerpajzsban egy szárnyas, koronás kígyó látható, szájában gyűrűvel. Christoph Scheurl, nürnbergi jogtudós, humanista használta először a festő nevét görög-latinosított formában, Lucas Chronusként – ezzel Kronoszra, az idő görög istenére utalt. Kedvelt humanista szófordulattal az emberit felülmúló cselekedeteket volt szokás az idő cselekedeteihez hasonlítani. Kronoszra utal tehát a sárkányszerű lény, szájában a gyűrű pedig talán a megszolgált jutalmat jelenti. A címer mellett – mely az LC monogrammal egyben szignóként is, sőt műhelye „védjegyeként” szolgált – Cranach azt a privilégiumot is megkapta a választófejedelemtől, mely a jogtalan utáztatástól, a hamisítástól védte képeit. Ezt a kegyet aztán azzal hálálta meg a mester, hogy képeire odafestette, -metszette a fejedelmi címerpárt a lehető legötletesebb, változatosabb formában – hol a háttér fáira szalaggal kötve, hol az angyalok trombitáinak zászlójába szöve, máskor az ábrázolt épületbelső falára erősítve. Sőt nemcsak donátorként, hanem egyes figurák jelmezébe rejtőzve a fejedelem és családja gyakran megörökítettet Cranach képein.

Amellett, hogy jól fizetett és keresett festő volt, mai kifejezéssel élve „több láb-bal állt a földön”. Borkimérési, patikusi és könyvkiadási joga volt, házat épített bérbeadás céljából. Igazi német reneszánsz polgár lehetett, aki hihetetlen munkabírással és intenzitással élt, városi tanácsnokként, sőt polgármesterként is sokat tett lakóhelyéért.

A család eredete homályba vész. Apját – aki Kronachban telepedett le – egyszerűen Hans Malernek ismerjük, ő tanította fiát az ecset kezelésére. Anyja viszonylag fiatalon halt meg, öt gyermeket hagyva maga után. „A mi festőnk” életéről igen sokat tudunk, hiszen a német levéltárakban őrzött, rá vonatkozó dokumentumok jegyzéke is több tucat oldalt tesz ki.

Festészetére, grafikai munkásságára az észak-itáliai festők voltak hatással és elsősorban Dürer, a kortárs zseni, akinek művészete nagy kihívást jelentett számára: időről időre megpróbálta őt túlszárnyalni. Hatalmas életereje, munkabírása, kísérletező kedve igen termékeny és keresett mesterré tették őt. Népes műhelyt vezetett, sokszor tucatnyian dolgoztak a keze alatt – többek között fiai is. Alig volt Németországban olyan fontos püspöki templom, ahova az 1500-as évek elején ne készült volna oltár vagy kép a Cranach-műhelyben. Több korabeli forrás is beszámol arról, hogy fadarabokkal dolgozott együtt. Ez arra enged következtetni, hogy teljes oltárokat is készítettek. 1505-ben került Bölcs Frigyes szász választófejedelem szolgálatába, ahol rendes alapjövedelmén túl téli és nyári öltözetrel, anyagköltséggel járultak hozzá alkotómunkájához, s emellett képeiért külön fizettek.

A választófejedelem megrendelésére készült oltárok és portrék alkotójára hamarosan a német humanista tudósok is felfigyeltek. „A mi festőnk, Lukács” – így

emlegette őt 1507-ben a wittenbergi egyetem tanára, Georg Sibus Daripinus, költő. Ezzel az élő mesterek között első helyre állította, Dürer elé helyezve őt. De nem ő volt a német humanisták között az egyetlen, aki csodálta a mestert, és dicsérte gyorsaságát, megtévesztésig hű valóságábrázoló képességét, erős szellemi kisugárzását. Azt a beleélő készségét, amivel kiváló portréinak tucatjait alkotta – és amivel a humanista tudósportrék humanista szellemű háttérét megteremtette. Christoph Scheurlt már említettük, de valahány humanista portréjának modellje elégedett volt munkájával. Cuspinianusnak, feleségének vagy a nürnbergi jogtudósnak portréjához fiktív táji háttérrel alkotott, számos humanista, allegorikus utalással benépesítve, emellett a nyitott könyv volt állandó kísérője az új világképről tanúskodó portréknak. Az ábrázolt személyek azonban még némileg visszafogott arckifejezéssel elmélkednek, míg wittenbergi korszakának portréi nyitottabbak, az arcok a szemlélővel kapcsolatba kerülnek, s a semleges háttér sem tereli el a figyelmet az emberek, a lelkek „rejtett tájairól”. A néző nem szabadul egykönnyen az ábrázolt személy jellemétől, karakterétől, az őszinteségtől, a vaskosságtól vagy a magas intellektustól, a tekintetekben értelem, gazdagság, életuntság, büszkeség, megtört lélek tükröződik. Neki köszönhetjük, hogy ismerjük a kor nagy alakjainak, uralkodóinak, teológusainak arcvonásait. Neki köszönhetjük Melanchthon összetéveszthetetlen mosolyát, Luther bölcs homlokát és elszánt tekintetét, hogy nemcsak Luther-képünk, de Luther-arcunk is van. Lutherről készített rézmetszetének antikizáló feliratán a művész szembeállítja az általa megörökített „halandó arcvonásokat” „lelke örök képével”, amelyet csakis Luther maga mutathat meg.

A XVI. században az antik mitológia, történelem ismerete hozzátartozott egy egyetemi város – így Wittenberg – művelődéséhez. Cranach festészetében sorra megjelentek ezek a témák, de nem pusztán illusztrációknak kell tekintenünk őket, hanem az antik figurák inkább mint eszmék megtestesítői jelentek meg a megrendelésekben. Ennek köszönhetjük, hogy azonos téma több változatával találkozunk (pl. *Venus és Amor*, *Paris ítélete*) vagy néha egyetlen alakba sűrítve áll előttünk az antik hősnő egész élete, sorsa (*Lucretia*). Míg Heraklész alakjában talán a fejedelmet dicsőíti, a *Heraklész Omphalénál* és az *Össze nem illő pár* téma körbejárásával inkább moralizál. A régmúlt után vágyódva szereti az *Aranykort* (és a Paradicsomkertet) ábrázolni, míg az *Ezüstkor* c. művein a férfiak harca a közelgő háború előérzetére utal.

Cranach önálló tájképet nem festett, mégis lenyűgöző tájfestő volt. Festményeiben a táj fontos szerepet játszik: a szenteket, bibliai vagy pogány jeleneteket ábrázoló képein, korábbi portréin szívesen alkalmazta háttérnek. Tájait hegyek, sziklák, sziklára épült várak – melyek földrajzilag meghatározzák a fiktív tájat –, eleven és kiszáradt fák, precízen megfestett virágok (a gyógynövények nagy ismerője volt) alkotják, az égen döbbenetes felhők kavarognak, a réteket, erdőket meztelen angyalok, barátságos állatok népesítik be. Ez a környezet mindig a szereplőkre – lelkiállapotukra, kiszolgáltatottságukra, élethelyzetükre –, a bemutatott történetre utal, a gyakran bizarrul megfestett, lenyűgöző fákban – Pilinszky szerint – nem a természet, hanem a kozmosz van jelen.

Egyik legszebb képén, a Berlinben őrzött *Szent Családon* (1504) a vidék nem nyújtja azt a védettséget, amit például sok Madonna-kép bekerített rózsakertje. (A zárt kert nemcsak az érintetlenség, hanem az érinthetlenség képe is.) A háttér felé messzire nyitott táj a veszélyeztetettségre utal, így gondolható, hogy a bájos je-

lenet az Egyiptomba való menekülés idején játszódik. A képbe benyúló számarkóró is a fenyegetettség jele. A tájat természetesen gazdagító vadvirágok is csak látszólag véletlenül kerültek a kép előterébe: a harangláb – mint majd’ minden gyógynövény – Máriára, a kankalin (kulcsvirág) a mennyország kulcsára utal. Mária vörös ruhája az odaadó anyai szeretet jele. Temérdek kis angyal gondoskodik a család és elsősorban a Gyermekek mulattatásáról, és élelemmel látják el őket. Így a veszélyben is hírnökök ők, az isteni gondviselés közvetítői. A felöltözött, nagyobbacska angyalok muzsikálnak (vö. karácsonyesti glória), a ruhátlan kisebbek segédkeznek. Egyikük számocát nyújt a Kisdednek, amelyet a középkorban az üdvözültek mennyei táplálékának tartottak. Emellett – mivel egyszerre virágzik és termést hoz – Mária szimbólumát, hármastagolású levelében pedig a Szentháromságát látták benne. Másik angyal kagylóba fogja fel a forrásvizet, ezzel Jézus megkeresztelkedésére, Máriára, akinek érintetlen teste igazgyöngyöt rejt és a szintén gyöngyöt rejtő szent sírra utal. Egy kövön, karjára borulva alszik egy angyal – testhelyzete a Getsemáne-kertben alvó tanítványára rímel. A kisded Jézus anyja térdén áll egy fehér kendőn, amelynek esése, ráncai, fehérsége a Keresztrefeszített ágyékkendőjére emlékeztet. Látszólag béke van, bájos, idilli a kép. József áll csak a középtengelyben, feszülten figyelve. A kedves „Isten-dicsőítés” hangulatán halványan átsuhan a prófécia, a vészterhes küldetés árnya.

Ugyanígy, az ún. rejtett szimbolizmus eszközeivel él a festő pl. a Szentpéterváron őrzött *Almafás Madonna* (1530) c. képen is, ahol Mária a paradicsomi tudás fáját – a bűnbeesés fáját – idéző almafa alatt ül, mint az „új Éva”. Őlében áll a Gyermekek, egyik kezében a bűneset almája, másikban kenyérdarab, az élet kenyere, a bűnbocsánat szimbóluma. Eucharisztikus utalás a *Bölcs Frigyes és a Madonna* (1515) c. fametszeten a szőlőfürt a Gyermekek kezében.

Tucatnyi kis puttó népesíti be a *Pihenő Szent Család* (1509) c. fametszetet. Néhányan itt is számocát szednek, ahogy már fentebb láttuk, egy énekesmadarat (az emberi lélek „képe”) röptet, a háttér egyik fájának ágait pedig fejszével a kezében nagy lendülettel nyesegeti egy másik. Gondolhatunk a virágvasárnapi áglengetésre, de Keresztelő János prédikációjára is.

Weimari *Szenvedő Krisztus-képe* (helyesen: Fájdalmas Krisztus, 1515) a késő középkori hagyományokhoz köti a mestert. Félalakos, korbácsütések nyomait viselő, vérző, töviskoronás Krisztus néz velünk szembe. Oldalsebe felnyílik, kezein jól látszik a szögek helye. Túl van a keresztre feszítésen, a halálon, de még innen a felátadáson. A Fájdalmak Férfia mégis él. Megtört tekintettel néz a szemlélőre. Kérdez? Kér? Megszólít? ... A *Vir Dolorum* sohasem narratív ábrázolás. Nem kérhetjük rajta számon az Evangélium szövegéhez való hűséget. A két angyal tartotta fekete lepellel nemcsak gyászkeretbe, de mintegy idézőjelbe is teszi Krisztus alakját a festő. Ez a képtípus oltárok predelláján, szentélyek falképein, magánajátosságra szánt képeken fordul elő és szentségtartók oromzatán, lunettájában. Így tehát a testben megszületett és megtörtetett, az eucharisztia kenyerében állandóan velünk lévő, élő Krisztusra utal.

Hogy Cranachnak feladatot szántak a reformátorok az új tanok terjesztésében, talán annak is köszönhető, hogy kitűnő illusztrátor volt. Fametszetei, rézmetszetei elsősorban illusztrációk, pl. a Bölcs Frigyes által a Szentföldön begyűjtött relikviákról készült katalógushoz, a wittenbergi *Ereklyéskönyvhöz* (1509), a Luther-féle

ún. Szeptemberi Bibliához (1522), különböző humanista és reformatori kiadványokhoz, énekeskönyvekhez. Egyik legfontosabb sorozata az 1509-ben kiadott, teljes, tizennégy lapos *Passiója*, amelyben – mintegy jó színházi rendező – új hangsúlyokat teremtve átcsoportosítja az alakokat, átrendezi a jeleneteket. Bátran kísérletezik egy-egy anekdotaszerű elem vagy Dürer-idézet beillesztésével – az utánzásnak még a látszatát is elkerülve.

Ismeretes, hogy a reformátorok különbözőképpen vélekedtek a képrombolásról. Akadtak a templomi képeknek ádáz ellenségei (Kálvin, Karlstadt), s a képek rendezett eltávolításának is voltak hívei (Zwingli). Luther is így írt Nagy Kátéjában: „Isten országa a hallás országa és nem a látásé”. Ő mégis téves útnak ítélte a képrombolást, a cselekedetekből való megigazulás új formáját látta benne. „Nem vagyok azon a véleményen, hogy az evangéliumnak minden művészetet földhöz kell vágnia és meg kell szüntetnie, hanem szívesen akarom látni valamennyi művészetet, kiváltképp a musicát, annak szolgálatában, aki azokat adta és megtéremette.” Az igehirdetés meggyőző hatalmában bízott, és több helyütt gondot fordított arra, hogy megismertesse nézeteit a templomokba és az oktatási célra készített képekkel kapcsolatban. Kiindulópontja a Szentírással való összevetés. „A Szentírásból és a jó históriákból vett képeket már-már hasznosnak tartom”, azok Isten üdvhozó cselekedeteire emlékeztetnek. Emlékeztetőül és tanúságképpen megengedettek Krisztus és a szentek képmásai, valamint az „emlékképek”. Ezeket első sorban a magánszférába javasolta, és megkívánta, hogy a képek feliratokkal, bibliai idézetekkel láttassanak el, hogy „az ember ezáltal Isten tetteit és szavát mindig és mindenkor szem előtt tartsa”. Így lettek népszerűek a reformáció korában első sorban a Cranach-műhelynek köszönhetően a megtérésre szólító (Keresztelő János prédikál) és az Isten kegyelmét tükröző (Krisztus és a házasságtörő asszony, Krisztus megáldja a gyermekeket) képek.

(Luther templomi felhasználásra első sorban a szentségek szereztetéséről és a keresztre feszített Krisztusról beszélő képeket fogadta el – templomként egy ol-tár fölött.)

Elődeikhez hasonlóan a reformáció teológusai is a teológia szolgálatába állították a művészetet és a sokszorosítás adta lehetőséget, és új nézeteiket népszerűsítő műveiket illusztráltatták. Bosch társadalom kritikája és Erasmus – Holbein illusztrálta – műve, A balgaság dicsérete is előzménye lehetett a polemizáló művek képi világának. Cranach 1519-ben alkotta meg az egyébként elszánt képromboló Karlstadt nyomán *Az üdvösség és kárhozat szekere* c. lapot, majd 1521-ben illusztrálta a *Krisztus és Antikrisztus passiója* címet viselő éles hangú vitairatot, melynek összeállításában Luther, Melanchthon és Spalatin is részt vettek. A páros grafikák Krisztus alázatát állítják szembe a pápa – a hierarchikus egyház megismerésítője – gögjével. A gúny alapja az egymásra rímelő kompozíciókban rejlik. A nagycsütörtöki lábmossa jelenetével szemben a pápa előtti kötelező hódolat jelenik meg, a kufárok kiűzésével szemben a búcsúcédulák árusítása, a jeruzsálemi bevonulás párdarabján a pápa és kísérete a pokolba lovagol. Cranach még a *Jelenések könyve* illusztrációját (Jel 11,1-2) is erre használja, s míg a túlszárnyalni akart Dürer az apokaliptikus jelenetekbe polgárháborús látomásokat vetít, addig Cranach a katolikus egyházat állítja pellengérre, Babilont Rómával azonosítva, a sárkányt tiarával a fején ábrázolva.

Ugyanez a kegyetlen, szatirikus hang jellemzi a *Hamis és igaz Egyház* (1546) c. képet. A képzeletbeli templomtérben a négy evangélistára utaló szószéken Luther prédikál. A jobbján álló oltáron hatalmas feszület („solus Christus”) Agnus Deivel. Az oltár körül az Ige („sola Scriptura”) által összegyűjtött egyház tagjai az úrvacsora szentségében („sola Fide”) részesülnek. A másik oldalon az egyház vezetői vergődnek a pokol torkában.

A *Mintyánk* második sorának illusztrációján újra a keresztről beszélő prédikátor és a keresztre figyelő gyülekezet van együtt, annak jeléül, hogy Isten ott nyilatkoztatja ki magát, ahol látszólag mélyen rejtőzik.

Luther és festő barátja Wittenbergben komolyan fáradoztak egy teológiai tanító kép kialakításán. A didaktikus kép nem a reformáció találmánya, pl. Bölcs Frigyes is megrendelt egy lapot Cranachtól Szent Bonaventura *A lélek zárándokútja* alapján (1510), amelyen az embernek az Istenhez visszavezető útját láthatjuk létra képében, és a létrafokok a keresztség, az oltári szentség, a bűnbánat. Tematikailag a *wittenbergi nagytemplom oltára* (1547) is idekapcsolható a Kálvária, az evangélium hirdetése, a keresztség, az úrvacsora és a gyónás (egyben Isten jelenlétének „testi jelei”) egységbe foglalásával. Matthias Gerung (Az üdvözülés útja) és ifj. Heinrich Vogtherr (A Halál és az Irgalmasság cselekedetei) részletesebben dolgozzák fel a kárhozat és üdvözülés szembeállításának kérdését, ahogy id. Lucas Cranach is, a középkorias kompozíciójú *A haldokló* (1518) c. képen.

A Törvény és Kegyelem (másutt Kárhozat és Megváltás, Bűnbeesés és Szabadulás), az ún. dogmaallegória műfajú képek tágabb családjába tartozik. Szinte szövegként olvasható a táblakép, nyitott könyvet idéz a formája. Az Ó- és Újszövetség szembeállítása nem újdonság már, ahogyan az egyes események ikonográfiai típusa is ismert a középkorból. A két szélsőség közül választani kényszerülő ember alakja – Herkules a válaszüton – későantik téma, amely a humanizmus újraértelmezésével vált népszerűvé. Neki VIRTUS és VOLUPTAS, az erény és a gyönyör között kell választania. Virtus a göröngyös úton át az örök életbe, Voluptas a könnyűnek tűnő úton a kárhozatba vezetné. „Egy kottafejből nem lehet megállapítani, hogy valaha egy lantos tollas baretjét vagy egy szerzetes kánzsáját viselte-e.” A gyakran pogány eredetű dallamokat az idő és a használat ruházta föl szakrális méltósággal – vallotta Luther. Ugyanígy válhatott egy pogány – humanista képtípus keresztyén tanítás közvetítőjévé.

A *Törvény és Kegyelem* c. kép (1529) középső osztását egy fa adja*. A fa bal oldala száraz, a jobb zöldell, a terméketlen és a termő emberi élet képeként. A két önálló kompozíció között önkéntelenül vándorol a tekintetünk megfélemléseket keresve. A bal oldal előterében ószövetségi alakok állnak a törvény tábláival, míg a Jedermannt (Akárki, az emberiség képviselője) sárkány (bűn) és csontváz (halál) lándzsával tuszkolja a pokol lángjai felé. A háttérben a bűnbeesésnek és az érc kígyó felemeltetésének jeleneit látjuk, az égen szivárványos mandorlában a földgömbön az ítélő Úr trónol, feje mellett kétoldalt kard és lilium, az ítélet és a kegyelem jelképei. A kép jobb oldalán az előtérben Jedermann mellett Keresztelő János áll, akiben Luther a „Mózes és Krisztus közötti közvetítőt” látta, aki igehirdetésében „lélekkel töltötte meg az Írást, és az Evangéliummal hozta össze a Törvényt”.

* L. a mostani számunkhoz mellékelt képet!

Keresztelő János a keresztre feszített Megváltóra mutat. A kereszt tövében győzelmi zászlóval ott áll a Bárány, Agnus Dei, a sárkányon és a csontvázon taposva. A kereszt hátterében a nyitott sír a Feltámadott figurájával, a távoli háttérben pedig a betlehemi pásztoknak angyali híradás jelenete.

Az antikizáló kép alvó Herkulesével szemben a mi Akárkink éber. Tudatos döntésre képes... A néző pedig nem „élmény-képet” lát, hanem képben megfogalmazott tézist, melyet az alsó sáv feliratai tovább erősítenek. A szemléltető céllal készült kép tehát nem a kárhozatot és üdvösséget állítja szembe, hanem a törvényt és a megigazulást, az ó- és az új embert, választási esélyt adva és arra mutatva, hogy a keresztyén ember csakis a kereszten függő Megváltóba vetett hit által szabadulhat meg.

Az 1500-as évek második felében az addig népszerű didaktikus képtípusok hanyatlásnak indultak. Addigra tulajdonképpen betöltötték hivatásukat, de kontinuuáló kompozíciójuk már születésükkor anakronisztikus volt. Az ifjabb Lucas Cranach János Frigyes szász választófejedelem építáriumán (1555) egységesebb kompozíciót alkotott. Sőt úgy tett hitéről tanúságot, hogy Keresztelő János nem Akárki, hanem a mellette álló festő és Luther felé fordul a Megváltóra mutatva, akinek vére a festő fejére hull.

És bár a reneszánsz polgár, a nagytudományú patikus, a reformátorok barátja, a „mi festőnk, Lukács” 1553-ban elhunyt, a szájában gyűrűt tartó sárkány még utódainak művein hirdette generációkon keresztül a Cranach nevet.

Irodalom:

- Belting, Hans: Kép és kultusz Budapest, 2000
 Friedenthal, Richard: Luther élete és kora Budapest, 1983
 Kunst der Reformationszeit (Ausstellung im Alten Museum) Berlin, 1983
 Schade, Werner: A Cranach festőcsalád Budapest, 1983
 Urbach Zsuzsa: A Bűnbeesés és Megváltás allegóriája In: Diakónia, 1983/2. 19-29. l.

Kertész Eszter

Háromság

Te vagy kívül, belül, köröskörül.
 A fény, a tárgy, az árny, mi rám vetül.

Isten orgonása Johann Pachelbel születésének 350. évfordulóján

Az evangélikus egyházzene egyik legnagyobb alakjára, Johann Pachelbelre emlékezünk. A három és fél évszázada született mester, organista és zeneszerző, korának egyik legnagyobb német zenésze volt, akit elsősorban orgona- és csembalóművei miatt csodáltak kortársai. Az utókor azonban egyre jobban felismerte vokális kompozícióinak jelentőségét és szépségét is. Így van ez ma is, jóllehet a gyakorló egyházzeneszek, organisták elsősorban Pachelbel orgonazenéjét szólatatják meg az istentiszteleteken. Úgy gondolom, Johann Sebastian Bach mellett ő az a zeneszerző, akinek művei a leggyakrabban hangzanak fel Magyarországon is liturgikus keretek között az evangélikus templomokban.

Johann Pachelbel 1653-ban született Nürnbergben, és szeptember 1-jén, valószínűleg születése napján keresztelték meg. Apja, Hans Pachelbel mint borkereskedő telepedett le a városban, és két házasságából származó tizennégy gyermekével alapította meg családjának nürnbergi ágát. Johann édesapjának második házasságából származik. A megfelelő életkort elérve szülei a St. Lorenz főiskolába íratják be, ugyanakkor – miután kiderül különleges vonzódása a zenéhez – zenei képzést kap két helyi vezető tanártól. Említsük meg nevüket, az egyik Heinrich Schwemmer, akitől az alapvető zenei ismereteket sajátítja el, a másik pedig Georg Caspar Wecker, a hangszeres előadás és a zeneszerzés tanára. 1669 júniusától az altdorfi egyetemen tanul, ahol a St. Lorenz templomának organista szolgálatát is ellátja. Egy éven belül azonban el kell hagynia az egyetemet, édesapja ugyanis anyagilag már nem támogathatja tanulmányait. Valószínűleg 1670 tavaszán, „tekintettel kivételes tulajdonságaira” a regensburgi „Gymnasium poeticum” ösztöndíjas növendéke lehet. Itt engedélyezik neki a gimnáziumon kívüli zenei stúdiumokat, tanára az a Kaspar Prentz, aki korábban a híres Johann Caspar Kerll növendéke volt. Prentz volt az, aki a fiatal Pachelbel figyelmét a vezető itáliai komponistákra irányította. Miután Prentz elhagyta Regensburgot, az ő hatását láthatjuk abban, hogy Pachelbel is 1673-ban elhagyván a várost lutheránus létére a katolikus Bécsbe távozott. Itt helyettes organista a Stephans-dómban J. C. Kerll mellett. Nincs meggyőzően dokumentálva, hogy Pachelbel Bécsben Kerll tanítványa is lehetett – Kerll szintén 1673-ban költözött Bécsbe –, de Pachelbel zenéje egyértelműen árulkodik arról, hogy szerzőjük sokat tanult a délnémet stílus egyik legjelesebb képviselőjének, Kerllnek műveiből.

Bécsi tartózkodása három évig tart. 1677-ben Eisenachba hívják udvari organistának. Itt nagyon fontos kapcsolatokra tesz szert, olyan barátságokat köt, amelyek a zenetörténet szempontjából is jelentőseknek bizonyulnak. A városi és udvari muzsikuss, Ambrosius Bach, az akkor még meg nem született Johann Sebastian édesapja 1680-ban Pachelbelt keresztapának hívja lányának, Johanna Judithának születésekor. De Pachelbel kapcsolatban van a kiterjedt Bach-család több tagjával

is, pl. Ambrosius két unokatestvérével. Az egyik Johann Christoph Bach, eisenachi orgonista a híres Szent György templomban, a másik Johann Michael Bach, aki Gehrenben orgonista. (Ez utóbbi lánya, Maria Barbara lesz jóval később, 1707-ben Johann Sebastian Bach első felesége.)

Pachelbel 1678-ban elhagyja Eisenachot. Az udvari zenekar vezetője, David Eberlin ad Pachelbelnek egy ajánlólevelet „minden érdeklődő Kapellmeister, prominens pártfogó vagy muzsikus” számára. Ez a fennmaradt dokumentum „tökéletes és ritka virtuóznak” írja le Pachelbelt.

Hamar alkalmazást nyer, mégpedig az erfurti *Predigerkirche* orgonistája lesz 1678 júliusától. Itt az egyik elődje szintén a Bach-család egyik tagja volt, Ambrosiusnak nagybátyja, Johann Bach. Valószínűleg itt kap Pachelbel ösztönzést arra, hogy a korálfeldolgozások legváltozatosabb formáiban kísérletezzék és tökéletesítse tudását. Fennmaradt ugyanis 1678. június 19-i keltezéssel Pachelbel szerződése. Ez a figyelemreméltó dokumentum pontosan előírja minden más dolog mellett az orgonista szerepét az istentiszteleteken. A gyülekezet éneke előtt a korál dallamán alapuló előjátékot kell játszania, majd a gyülekezet énekét kísérnie minden versszakon keresztül: „*die Choralgesänge vorhero thematice praeambulando zu traktiren ...durchgehens mitzuspielen.*” A szövegezés világossá teszi, hogy nem improvizálnia kellett a prelúdiumot, hanem előzőleg szorgalmasan előkészítenie. A szerződés leszögezi azt is, hogy „*soll er jedes Jahr am Festtage S. Johannis des Täufers nach geendetem Gottesdienst . . . das gantze Orgelwerk mit allen seinen Registern und Stimmen in lieblicher harmonia eine halben stundenlang durchspielen, und . . . gleichsam eine neue Prob thun, wie er sich das Jahr über in seinem Amte gebessert habe.*” Ebből egyértelműen kiderül, hogy a gyülekezet nemcsak azt várta el, hogy az orgonista szorgalmasan dolgozva szinten tartsa tudását, hanem lehetőleg évről-évre fejlődjék is. Így érthető, hogy Pachelbel a tizenkét erfurti eszten-deje alatt zeneszerzési súlypontját az orgonaműveire helyezte, azon belül is a korálfeldolgozásokra. A Nürnbergben 1693-ban megjelent, de valószínűleg még Erfurtban keletkezett gyűjteménye, az „*Acht Choräle zum praeambuliren*” is erről tanúskodik, szinte tankönyvszerűen jeleníti meg a korálfeldolgozások különböző típusait. Megjelennek benne a 16. század prototípusai, de az újabb formák is: *bicinium*, a dallamos ornamentáció, a *cantional*-tétel Samuel Scheidt Görlitzer *Tabulaturbuch-jának* mintájára, a szigorú polifónikus tétel tenor *cantus firmus*-szal, a *korálfiúga* vagy *fughetta*, amelyben a téma az első dallamsorból alakul, vagy a *korálmotetta* és ezeknek az összetett formái is.

Három évvel Erfurtba érkezése után, 1681. október 25-én házasságra lép Barbara Gablerrel, de két évre rá 1683 októberében az Erfurtban dühöngő pestisjárvány mind feleségét, mind pedig kisfiacskáját elragadja. Nyilvánvaló, hogy ennek a személyes tragédiának visszhangja a még ugyanebben az évben kiadott gyűjtemény: *Musicalische Sterben-Gedancken*. Ebből a kiadásból nem maradt fenn példány, de a művek fennmaradtak. A kiadás rekonstruálható, amely négy korálvariációt tartalmazott. Valamennyi korál a halállal és a keresztyén embernek az elmúlással való kapcsolatával foglalkozik: *Az élet nekem Krisztus – Minden ember csak halandó – Szívem szerint kívánom – Mit Isten tesz, mind jó nekem*. Nincsenek Pachelbelnek olyan korálfeldolgozásai, amelyek ennyire személyesen szólalnának meg, mint ezek. Kompozícióiban általában nem reagál a korál szövegére, nem

hallhatjuk műveiben azt a szubjektív hangot, mint pl. az északnémet mestereknél, akik a korálszöveg tartalmát és kifejezéseit érzékenyen tükrözik műveikben. Ezekben a korálvariációkban Pachelbel mégis bepillantást enged belsejébe, az egyes tételek fájdalmas kromatikája a szerző saját fájdmáról vall.

1684. augusztus 24-én ismét megházasodik, felesége Judith Drommer. Házasságukból öt fiú- és két leánygyermek születik.

Pachelbel ezekre az évekre már nemcsak sikeres orgonistává és zeneszerzővé válik, hanem híres és keresett tanár is. Három éven keresztül tanára Ambrosius Bach legidősebb fiának, Johann Christophnak. Johann Christoph Bach később Ohrdrufban lett orgonista. Ő volt az, aki szülei halála után magához vette öccsét, a tízesztendős Johann Sebastiant. Így az ő közvetítésével ismerkedett meg a fiatal zseni Pachelbel billentyűs hangszerjáték- és zeneszerzés-művészetével. Johann Sebastian Bach műveiben egyértelműen kimutatható Pachelbel hatása, és nem csak a fiatalkoriakban.

Erfurtban Pachelbel természetesen nem csak orgonazenét komponált. A fennmaradt kantátái közül néhány ott keletkezett, és ott komponálta kamarazenéjének nagy részét is, többek között az 1691-ben, tehát a városból való távozása után megjelent *Musicalische Ergötzung* címet viselő gyűjtemény darabjait is. E kiadás triószonátákat tartalmaz.

1690 augusztusában elbocsátását kéri állásából, és már szeptembertől Stuttgartban találjuk mint udvari orgonistát. Ez az új pozíció sok mindenben előrelépést jelent számára, de 1692 őszén a francia invázió elől menekülve elhagyja a várost. Nürnbergbe megy, de néhány héten belül Thüringiába visz az útja, ahol városi orgonista lesz Gothában. Hírneve ekkorra már egész Európába kisugárzik. Mattheson, a 18. század muzsikusa és krónikása szerint Pachelbel 1692-ben meghívást kap „egy kiemelkedő gentleman” közvetítésével egy orgonista állásra Oxfordba. Ezt azonban Pachelbel nem fogadja el. Tudunk egy utazásáról is, Johann Christoph Bach meghívására egy orgonapróbára utazik Ohrdrufba.

1695 áprilisában Nürnbergben meghal Georg Caspar Wecker, Pachelbel egykori tanára, aki haláláig a *Sebalduskirche* orgonistája volt. Ez a pozíció a legfontosabb ilyen ebben a városban, ezért a templom előjárósága ég a vágytól, hogy városuk ünnepelt szülöttét, Pachelbelt nevezzék ki Wecker utódjának. Ellentétben a szokásos gyakorlattal, nem más városok, illetve templomok több orgonistáját pályáztatják, hanem egyenesen meghívják Pachelbelt. Ő egy szívélyes levelet ír a gothai előjáróságnak, hogy elengedjék. Feltételezhetően már a nyáron Nürnbergbe érkezik, hogy elfoglalja új, s egyben élete utolsó állását abban a városban, ahol megszületett és nevelkedett.

Míg az erfurti periódus legkarakteresebb produktumai az orgonakorálok, addig az orgonára írt Magnificat-fúgák és vokális művei az összefoglalói a nürnbergi éveknek. A közel száz fennmaradt Magnificat-fúga keletkezési idejét 1701 és 1705 közé tehetjük. A nürnbergi lutheránus istentiszteleti rend egyike volt azoknak, amelyek a reformáció előtti tradíciókat a legjobban megőrizték. Így az istentiszteleteken a Magnificatnak is lényeges szerep jutott. A liturgiában való elhelyezése és zenei megformálása pontos előírások szerint történt. A Sebalduskirchében hetente négyszer énekesek intonálták a Magnificatot, amelyet az orgonista vezetett be. Ezenkívül ádvent és húsvét idején a szombat esti istentiszteleteken a rendelkezések

szerint az orgona nemcsak bevezette, hanem a kórossal alternálva adta elő a Magnificatot, olyan módon, hogy a kórus Mária dicsőítő éneke szövegének minden páratlan sorát énekelte, az orgonista pedig a páros sorok helyén *versettokat* játszott: *Organista modulatur super Magnificat. Unius autem Versus loco Organista modulatur, alter a Choro canitur.* Ez az előadásmód a kora középkorig visszamutató gyakorlata volt a liturgiának. Ebből a gyakorlatból magyarázható Pachelbel Magnificat-fúgáinak nagy száma és a fúgák kétféle típusa is. Viszonylag kevés az olyan fúga köz-tük, amely a Magnificat dallamából építkezik, vagy úgy, hogy a dallamból vagy töredékéből fúgatémát formál, vagy pedig a dallamot *cantus firmusként* kezeli. Ezek a fúgák a Magnificat bevezetéséhez készülhettek. A fúgák nagyobb része azonban az alternáló előadás versettóiként szolgálhatott. Ezek szabadon kitalált témákra épülnek, hangszerszerűségük, sokszor virtuóz technikát kívánó mozgalmasságuk hatásos ellentétet nyújtott a kórus énekéhez. Tematikájukban, struktúrájukban, feldolgozási módszerüket tekintve hallatlanul változatosak, ezért ez a legnagyobb és legvariáltabb kollekciója a fúgáknak Johann Sebastian Bach előtt.

Ez a fent említett nagyon régi hagyományokat követő liturgikus gyakorlat a magyarázata annak is, hogy Pachelbel vokális kompozíciói között nemcsak német nyelvű kantátákat, hanem latin nyelvű műveket is találunk: miséket és Magnificatokat. Jelentősek korálkantátái is, amelyek Bach nagy kantátatípusának előfutárai közül valók.

Számos olyan orgonaműve is maradt fenn Pachelbelnek, amelyek nem koráltémához kötődnek. Ezek az ún. szabad kompozíciók szintén istentiszteleti célokat szolgáltak, függetlenül attól, hogy az orgonistáknak nem csak az istentiszteleteken volt lehetőségük a hangszerüket megszólaltatni. (Gondoljunk Pachelbel erfurti szerződésére.) E szabad kompozíciók között találunk tokkátákat (csupán egyrészesek, Frescobaldi, Froberger és Kerll hagyományait követik), ricercárok, fantáziákat, chaconne-kat. *Hexachordum Apollinis* címmel Pachelbel még kiadott 1699-ben egy billentyűs darabokat tartalmazó gyűjteményt, amely variációkat tartalmaz. A kiadásban egy hosszú előhang is található, amelyben Pachelbel két muzsikusként ajánlja művét. Az egyik egy bécsi kolléga, F. T. Ritter, a délnémet tradíciók képviselője, a másik pedig a lübecki nagy mester, Buxtehude, az északnémet óriás. Valóban egy szép szimbólumot is láthatunk ebben az ajánlásban, hiszen Pachelbel az a mester, akinek orgonaművei a dél-, közép- és északnémet hagyományok zseniális egyesítéséről tanúskodnak. Műveiben meghallhatjuk az itáliai és délnémet hagyományokat: a dallamos és virtuóz elemek változtatását, ugyanakkor ott van bennük az északi stílus szigorúsága, amit a *cantus firmushoz*, azaz a koráldallamhoz kötött és következetes polifóniában szerkesztett tételek tükröznek. Buxtehude és Böhm mellett Pachelbel képviseli a leg-erőteljesebben a kornak nagy lutheránus koráltradícióját. Művésze közvetlenül érintkezik Bach művészetével és megtermékenyíti azt.

Pachelbel jó tíz éven keresztül haláláig hűségesen szolgált a Sebalduskirche orgonájánál. Mattheson később ezt írja erről: „... mit welchem Ruhm er dieses Amte vorgestanden sey, das ist fast Weltkinidig.” Halála napját nem, csak a temetési dátumot ismerjük. 1706. március 9-én temették el.

Gyermekei is hírnévre tettek szert, lányáról, Amáliáról mint a festészetben kiválóról emlékeznek meg a krónikák. Az egyik fia, Johann Michael neves hangszer-

készítő lett, legidősebb fia, Wilhelm Hieronymus pedig jeles organista volt, akinek számos organaműve is fennmaradt, édesapja egyik utódjaként a nürnbergi Sebalduskirchében fejezte be pályafutását. Carl Theodorus (Charles Theodore) messzire szakadt szülőföldjétől, Amerikában futott be zenei pályát.

Pachelbelnek nagyon sok tanítványa volt, akik közül számosan fontos szerepet játszottak később Németország egyházzenei életében. Csupán néhány a fent említett Bach-család tagjain kívül: A. N. Vetter, J. H. Buttstett (Pachelbel utódja Erfurtban) vagy M. Zeidler (később Kapellmeister Nürnbergben). Közel álltak még hozzá: A. Armsdorf (Erfurt), G. F. Kauffmann, merseburgi organista és zeneszerző, J. G. Walther, aki J. S. Bach rokona és barátja, weimari organista és lexikográfus. E két utóbbi, Kauffmann és Walther ma is sokat játszott organazene-komponisták, az evangélikus korálzene magasszintű művelői. Mattheson J. G. Walthert egyenesen „második Pachelbel”-nek nevezi, akinek gyűjtőszorgalma nagyon sok korabeli organazenét hagyományozott az utókorra, így számos Pachelbel organakompozíció is az ő lejegyzésében maradt fenn. Pachelbel tanítványai és követői gondoskodtak arról, hogy művei elterjedjenek, így ő azon ritka 17. századi komponisták közé tartozik, akinek neve soha nem merült feledésbe. A 19. század első felében már organazenéjének legnagyobb részét kiadták, zenetudósok pedig a zenetörténet méltó helyére emelték, kiemelve zenéjének hatását Johann Sebastian Bach művészetére.

Pachelbel zenéje ma is él. Nem egyszerűen csak a régi zenét kedvelő és művelő muzsikusok és zenerajongók körében. Zenéje elsősorban ott szól, ahova szánta: az istentiszteleteken. Azért szól, amiért komponálta: az Úristen dicsőségére.

Kertész Eszter

Gravitáció

Ettem ribizlit, feketét.
(Gyerekkor-íze volt.)
Ablakomban ég-töredék.
Szúr, ha vörös a hold.
Csomagoltam kinőtt ruhát.
Konganak az üres szobák.
Láttam meghalni fát.
Kéz nélkül holt a báb.

Olykor könnyű vagyok.
Többször nehéz.
De várok.
Egyszer engem is
befogad majd az ég.

Boleratzky Lóránd

Az Európai Unió és az egyházak

Az Európai Unió nemcsak az Európa Parlamentet, vagy az Európa Tanácsot, avagy az Európai Emberjogi Bíróságot, hanem egy történelemnek, egy kultúrának a foglalatát is jelenti, egységet a nemzetiségi, nyelvi és vallási különbözőség ellenére. Az Európai Bíróság jogalkotása a semlegesség, a tolerancia, a paritás elvének az érvényesítését emeli ki a közösségi jog területén. Az egész jogrendszer a subsidiaritás^{*} elvén épül fel, ami azt jelenti, hogy csupán kiegészíti a tagállamok erőfeszítéseit, az alapok tekintetében a tagállamok jogát nem helyettesíti. Mivel az Európai Unió átfogóan nem szabályozza az állam és az egyház viszonyát, az érintkezési pontok ebben a vonatkozásban természetesen ott lesznek erősebbek, ahol az egyházak erősebben vesznek részt a közéletben, és ez jogilag szabályozva van. Megállapíthatjuk, hogy a nyugati kereszténység specifikuma az elsőrendűen gazdasági jellegű jogrendszerben elsikkadt, pedig Európa megújulása a totalitárius uralmak, valamint a nacionalizmus és materializmus tévedéseinek a leküzdése után csak a kultúra keresztény gyökerein történhet meg. Helmut Schnitzer grazi professzor rezignáltan jegyzi meg, hogy a brüsszeli vonaton a semlegesség táblája lóg.¹

A keresztény hit az európai fejlődés számára meghatározó jelentőségű. Európa és a kereszténység régi idők óta összetartoznak. A kereszténység fontos forrás, amelyből Európa táplálkozik. A lelkiismereti- és vallásszabadság a keresztény hit számára fel nem adható emberi jog. Európa megköveteli, hogy keresztényen maradjon, igazságban és békében gyökerező közösség. A kereszténynek feladata, hogy Európa kultúráját és szellemét együttesen kialakítsák.

Sok problémát, így a béke biztosítását, a szociális és gazdasági rend védelmét nemzeti keretek között teljesen megoldani aligha lehet. Ezek csak nemzetközi szinten oldhatók meg. Ennek érdekében az egyházi felelősségi terület kiszélesedett, és a nemzeti és állami határok is kitolódtak.²

II. János Pál pápa először Nagy Károly megkoronázásának 1200. évfordulóján fejezte ki csalódását, hogy az Európai Unió chartájában nincs utalás a keresztény hagyományokra. Az emberi személy méltóságát, a családok jogait jobban kell védeni, akárcsak az embriót is. Sajnálatos, hogy nem tiltja meg a vele való kísérletezést. Ezt követően több alkalommal is szóvá tette az unió alkotmányának ezt a hiányosságát.³

Szájer József az Európai Unió Konventjének tagjaként javaslatot terjesztett elő az alaptörvény kiegészítése érdekében az alábbiak szerint: „Az unió értékeihez

* = segítség, támogatás

¹ Die Einigung Europas und die Staat-Kirche Ordnung - Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche /27/, Münster, 1993. 113. l. - Minden osztrák jogi karon van egyházjogi tanszék, így a kérdés tanulmányozásának a feltételei ott adottak

² Verantwortung für ein soziales Europa, Gütersloh, 1991. 28. l.

³ A pápa 2001 májusában, 2002 júniusában és novemberében, illetve 2003 januárjában - ez utóbbi esetben a diplomáciai testület előtt - fejtette ki, hogy szükség van az egyházak, illetve a vallásos intézmények szerepének az unió alkotmányában történő hangsúlyozására.

hozzátartoznak mindazok értékei, akik hisznek Istenben mint az igazság, az igazságosság, a jó és a szép forrásában, valamint mindazoké, akik e hitet nem osztják, és eme egyetemes értékeket más forrásból eredeztetik.”⁴ Ha a javaslatot nem fogadnák el, „Európa lelke hiányozna” az alkotmányból.⁵

Felvetődik az a kérdés, hogy az Európai Közösség szerveinek van-e államegyházi jogi kompetenciája, ami más szóval azt jelenti, hogy a közösségi jog szabályozhatja-e az állam és az egyház jogviszonyát. Kérdés, hogy az Európai Unió 9. §-ába, a korporatív vallásszabadság jogába beleérthető-e az egyházak önkormányzati joga. Az ezzel kapcsolatos fejtegetések arra a megállapításra jutottak, hogy a fejlődés nem annyira a nivellálódásra, vagyis egységes államegyházi jogi modellre irányul, hanem a meglevő különböző államegyházi rendszerek védelmére. Annak ellenére, hogy Maastrichtnél nem történt nyilatkozattétel az egyházak együttműködéséről. Az azonban kétségtelen, hogy kialakulóban van egy clandestin európai „vallásjog”, amely veszélyes lehet, ha a vallás követelményeit nem veszi figyelembe.⁶ Ha ugyanis az európai jogfejlődés egyes jogterületeken változást hoz létre, az egyházak is közvetve érintve vannak a jogi változtatásban. Ha az unió a munkajogot harmonizálja, vagy közösséget alkot a caritas, vagyis a diakónia területén, ez a tagállamok államegyházi jogát is érinti. Ezzel az Európai Uniónak nem annyira gazdasági, hanem inkább kulturális tevékenysége domborodik ki.⁷

Az Európai Unió tagjainak vagy leendő tagjainak állami egyházi jogi rendszere mind a három típust képviseli.

Az egyik az *államegyház* rendszere. Anglia vagy Görögország sorolható ide; az északi államokban jelentős lépések történtek az egyházak függetlenné válása érdekében.

A másik rendszer az *állam és az egyház szétválasztásának* rendszere, melyhez hazánk is tartozik, s melynek egy szélsőséges fajtája a „laicista” Franciaország alkotmányában fogalmazódott meg leghatározottabban.

Egy harmadik fajta típusnál az állam és az egyház között jogi síkon kialakított *kooperáció, partnerség* áll fenn. Ilyen rendszer van Németországban, Spanyolországban, Olaszországban vagy — többek között — Portugáliában.

Mindhárom állami egyházi jogi rendszer tipikus, mindegyiknek megvan a maga sajátossága. Nem lenne helyes a jelenlegi jogi helyzetet felborítani és uniformizálni, annál is inkább, mert állandó modell aligha létezik, mert mindegyik fejlődik. Ez jól látható a francia rendszernél, amelyik ma már inkább pozitív semlegességnek tekinthető.⁸

Az európai egyházak egyházi jogi alapelveinek a különbözősége nyilvánvalóvá teszi, hogy a közös állami egyházi jogi alapelvek elfogadása nem látszik könnyűnek. Vannak ugyan biztató jelek, de elvileg az a veszély is fennáll, hogy egy kevésbé előremutató modell vagy az egyházakat érintő olyan részszabályozás nyer elfogadást, amely némely egyház számára visszalépést jelenthet.

⁴ Válasz 2003. febr. 21-i szám 27. l. és Magyar Nemzet 2003. febr. 22-i szám.

⁵ Evangélikus Élet, 2003. márc. 2. 1. l.

⁶ Fritz Westphal: Die Kirchen in einem sich veränderten Europa, IDL Dokumentation 05/91. 1-8. l.

⁷ Gerhard Robbers: Die Fortentwicklung des Europarechts - In: Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche, Münster, 1993. 101. l.

⁸ Lásd részletesen: Boleratzky Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog, Budapest, 1998. 529-530. l.

A tárgyalások során kitűnt, hogy a Német Szövetségi Köztársaság állami egyházjogi rendszere iránymutatónak tekinthető, követendő modellt valósít meg. Különösen a vallásszabadság igen széleskörű alkotmányjogi garanciája miatt. A vallásszabadság és a többi alapvető emberi jog jelenti a tag egyházak között a legfőbb kötőelemet a 9. §. szerint. Sajnos ez a paragrafus azonban csak individuális, azaz egyéni jogként ismeri el az alapvető emberi jogokat. Köztük érintheti az adatvédelmi-, a környezetvédelmi-, kivándorlási-, hirdetési és információs-, a munkára és a képzésre-, a biotechnikai kutatásra-, valamint a nők és férfiak egyenjogúságára vonatkozó jogokat.⁹

A fenti jogterületeken kívül sokkal közvetlenebb és jelentősebb közösségi jogi szabályozásra lehet számítani az egyházi diakónia, az egyházi szolgálati és munkajog, a rádiójog, a műemlékvédelem, egyéb kulturális és az adójog területén.

A jóléti tevékenységet — benne az egyházi diakóniát — állami részről, mivel gazdasági tényezőnek tekinthető, a közösségi jog is szabályozhatja. A törekvések egy Európai Egyesület felállítására irányulnak. A francia „économie social” koncepció bizonyos tevékenységi területeket, főleg az egyesületeket és vállalkozásokat szociális szolgálatvégzésük miatt érinti, és így az egyházi önkormányzatot is korlátozhatja.

Az egyházi *szolgálati és munkajog* alapelvei szintén érintik az egyházi önkormányzati jogot, mert a tömeges elbocsátások, az éves szabadság, a munkaidő, a túlmunka és az életkori szabályozás révén érintheti a jogharmonizáció.

Az általános állami egyházjogi kompetencia kulturális kérdésekben nem nyer megállapítást. Az unió biztosítja a tag egyházak kultúráját, tradícióit, történetét és állami egyházjogi specifikumait. Így remélhetőleg a magyar kultúra számára is nyitottá válik Európa, és nagyobb lesz a mozgástere, mint egy „behozott” idegen kultúrának.

Bár az európai közösségnek közvetlen médiajogi kompetenciája nincs, az 1989. május 5-i egyezmény a rádiójogon keresztül több ponton érinti, s biztosítja a sugárzás és továbbterjesztés jogát a tagállamok számára.

A *rádióadások* programját illetően tiltja az ifjúságot veszélyeztető, pornográf, az erőszakot dicsőítő és fajgyűlöletet keltő adásokat. Helyette a hírek szakszerű terjesztését, a szabad véleménynyilvánítás előmozdítását tartja kívánatosnak. Tilos a vallásellenes gyűlöletkeltés. Tilos az istentisztelet és egyházi közvetítés megszakítása. A hirdetéseknel pedig a vallási és világnézeti meggyőződésre vigyázni kell.

A *műemlékvédelem* terén az Európai Unió csak marginális illetékességhez jut. Időnként programok hirdetésével lehet felhívni a figyelmet az egyház épületek védelmére. *

A vasárnap és ünnepek kérdése a tagállamok illetékességi körébe tartozik.

Az *egyházi adó* terén elképzelhető a közösségi jogi szabályozás, mégpedig oly módon, hogy az egyház saját kimutatása lépne a „polgári adólisták” helyébe.

Az adóharmonizáció ugyan közösségi szabályozás körébe tartozik, de csak az indirekt adókra nézve, az egyházi adót közvetlenül nem érinti.¹⁰

⁹ Heidrun Tempel: Der Weg zu einer institutionellen Position der Kirchen in der Europäischen Union. Der Zugang über die Grundsrechte, über ein Konkordat und Zusammenarbeit, Die Kirchen und die Europäische Union Nr. 22/96. 3. l.

¹⁰ Szerző i. m. 532-533. l.

Végezetül adjunk feleletet arra a kérdésre, hogy ha az Európai Unió egyetlen állami egyházjogi rendszerrel sem azonosul, arra közösségi jogalkotása nincsen, akkor miként valósulhat meg az evangélikus egyházak együttműködése. Nyilvánvaló, hogy az egyházak és az egyházi intézmények közti együttműködés egyrészt az ökumenikus kapcsolatokon keresztül, másrészt a leuenbergi szerződésen, illetve a kétoldalú partnerszerződéseken keresztül valósulhat meg.

Az Európai Ökumenikus Szervezet a fejlődésért (EECOD = Europäische Ökumenische Organisation für Entwicklung - European Ecumenical Organisation for Development - Brüsszel) összefogja az Európa-tanácsban egyesült egyházakat és egyházi szövetségeket abból a célból, hogy támogassák a tagszervezeteket az Európa-tanácsra és az európai közösségre vonatkozó felelősségükben, és tanácsot adjanak, és ezekben a kérdésekben bizonyosságot tegyenek. Az EECOD szoros kapcsolatot épített ki az ökumenikus szervezetekkel az alábbi témakörökben: a migráció¹¹, észak-déli kapcsolatok¹², városi és ipari misszió¹³, felnőttoktatás¹⁴, továbbá az európai vendégmunkás kérdésben¹⁵.

Az *Európai Egyházak Konferenciájához*, melyet 1959-ben alapítottak, mintegy 150 protestáns, anglikán és ortodox egyház tartozik, és fontos szerepet tölt be a keleti és nyugati egyházak együttműködése terén. (Conference of European Churches - Konferenz Europäischer Kirchen - KEK.) A Konferencia Európa egyházainak segíteni kíván szellemi életük megújításában, a közös bizonyoságtévesztésben, közös szolgálatuk erősítésében, valamint az egyházak egységének előmozdításában és a béke szolgálatában.¹⁶

A *Leuenbergi Konkordiát* 1973-ban 80 evangélikus, református és uniált egyház, valamint a valdens és a Cseh Testvérek egyházának képviselői írták alá.¹⁷ Ebben a konkordátumban került sor a szószék- és úrvacsora-közösség, valamint az ordináció kölcsönös elismerésére, továbbá a közös szolgálat elismerése mellett a tanításban történő közös gondolkodás elfogadására. A Leuenbergi Konkordátum kapcsolatot jelent az Európai Egyházak Konferenciájával, az Egyházak Ökumenikus Tanácsával és távoli keresztyén közösségekkel.

A kétoldalú egyházi kapcsolatok, illetve a partnerségek sokféleképpen alakultak; a kelet és nyugat közti egyházi kapcsolatok intenzívebbé lettek.

Az európai egyházak aktivitása ellenére megállapíthatjuk, hogy az egyházak célkitűzései és a szociális munkában való koordinációja nincsen kellőképpen előkészítve ahhoz, hogy a kihívásoknak meg tudjanak felelni. Ha erre nem kerül sor, és az egyházak Brüsszelben és Strasbourghban nem jutnak erősebb képviselőhöz, aligha lesz lehetőségük arra, hogy feladataikat a szükséges mértékben kialakítsák. Európa számára veszteség lenne, ha az egyházak a szociális és szociális kérdéseknél a hangjukat nem tudnák kellő erővel hallatni. Az Európai Unió egyoldalú gazdasági szemléletmódja mellett ki kell hangsúlyozni az egyházak fontos szerepét az egyén, a társadalom és a környezet tekintetében.

¹¹ Churches Committee for Migrants in Europe, CEME

¹² European Ecumenical Cooperation for Development, EECCS

¹³ European Contact Group, ECG

¹⁴ Ecumenical Association of Academies and Laity Centres in Europe, EAALCE

¹⁵ Kommission der Kirchen für Migranten in Europa (Brüssel)

¹⁶ Szerző i. m. 493-497. l.

¹⁷ Szerző i. m. 466-468. l.

Böröcz Enikő

Egyháztörténelem és emlékezet

Gondolatok Szabó Eszter Isten vagy történelem című dokumentumfilmjéről

Alain de Benoist a francia Új Jobboldal egyik vezető alakja az egyik magyarul már kétszer is megjelent munkájában, amelynek címe *Kommunizmus és náciizmus*, a következő megállapítást teszi: *Márpedig a történelem és az emlékezet nem azonos természetűek. Bizonyos tekintetben inkább radikálisan ellentétesek.* Ennek a megállapításnak az indoklására a következőket mondja: az emlékezésre jellemző a nárcizmus, a harciasság, a szükségszerű szelektivitás. Ennek következményeként képtelen a megbékélésre, így szükségszerűen fenntartja a gyűlöletet és állandósítja a konfliktusokat.

Szabó Eszter *Isten vagy történelem* című filmjében nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy az 1945-1989 közötti időszakok figyelembevételével, feltérképezze a két magyarországi protestáns - a református és az evangélikus - egyház történetét. A célhoz vezető utat a következő keret-eszközök alkalmazásával igyekezett elérni: történészek és egyháztörténészek beszélgetésével, korabeli dokumentumok bemutatásával, ill. megszólaltatásával, és nem utolsósorban sajátos képi és zenei aláfestésekkel, amelyek olykor harmonizáltak, máskor frontálisan ütköztek az éppen aktuális mondanivalóval.

A dokumentumfilm terjedelmét tekintve legnagyobb részét azonban azok a beszélgetés-töredékek alkotják, amelyeket az egyes személyekkel folytatott riportok felhasználásával készített el a rendező. A történészek, egyháztörténészek, akkori közéleti emberek a maguk magyarázó vagy kiegészítő jellegű megjegyzéseivel tulajdonképpen a vizsgált korszak saját törvényszerűségeinek ismeretéről vagy nem ismeréséről tesznek tanúbizonyságot.

Ami a beszélgetés-töredékek szereplőit illeti, itt kétféle típussal találkozhatunk. Az egyik csoportot azok a személyek alkották, akik vezetői pozíciókban tevékeny formálói voltak a korszaknak. A velük készült beszélgetés-töredékek majdnem mindegyike - a tartalmat illetően - erősebb vagy gyengébb igazoló-jelleget hordozott. A másik csoportot viszont azok vagy azok hozzátartozói képviselték, akik - a történelemben, majd egyháztörténelemben bekövetkezett fordulat nyomán - az egyházon belül hátrányos helyzetbe kerültek, és ennek következtében más tapasztalatokra tettek szert, mind az akkori történelmet, mind az akkori egyháztörténelmet illetően.

Ha valakinek megadatott az a szerencse - jómagam ezek közé tartozom -, hogy a beszélgetés-töredékek helyett a több mint húsz videokazettát tartalmazó teljes beszélgetéseket többször is végignézhette, az meggyőződhetett arról, hogy ezek a kazetták hallatlanul értékes nyersanyagot jelentenek az elmúlt ötven év protestáns egyháztörténelmének a megértéséhez. Rendkívül gazdag, izgalmas, nagyformátu-

mú anyag került itt összegyűjtésre, amelyben a történelemről, egyháztörténelemről, személyek, közösségek életéről szóló tanúságtétel mind a kort ismerő, mind pedig az azt csak elmondásból elképzelni tudók számára szinte kimeríthetetlen kincsesbányát jelentenek. Ezek a beszélgetések — a maguk megvágatlan formájában — arról tanúskodnak, hogy mind a napos mind az árnyékos oldalon tartózkodó személyek komolyan vették a felkérést, annak igyekeztek a legjobb tudásuk szerint megfelelni, és a távolság által biztosított józansággal igyekeztek összegezéseiket elmondani. Ezen a háttéren is lehetne egyik-másik megjegyzésükkel vitatkozni, ellen-dokumentumok felmutatásával cáfolni, apróbb és nagyobb csúsztatásokat leleplezni, azonban mindez nem változtat azon a tényen, hogy Szabó Eszter minden beszélgető-partnere a beszélgetés elhangzása pillanatában hozta a maga legjobb formáját, éspedig azzal a reménységgel, hogy valamilyen módon hozzájárulhat a korszak egyháztörténelmének a tisztázásához.

Az eredmény azonban megcáfolni látszik ezt a reménységet. A véglegesre vágott anyag inkább csak a kérdések felvetéséig jut, ebben is hiányosságok tömegét mutatja, történelmi, egyháztörténelmi pontatlanságokról árulkodik, és legfőképpen egy olyan szubjektívizmusról, amelyet — ennek a gazdag anyagnak a birtokában — sem tudatosan, sem nem tudatosan nem lett volna szabad elkövetni. Bár a *Töredékek* címszóval a rendező maga is utal arra, hogy vállalkozásából legfeljebb arra futja, hogy villanásokat közöljön, ezek a villanások egyáltalán nincsenek párhuzamban a teljes beszélgetésekben jelenlévő legmagasabb vagy legalacsonyabb szintű megszólalásokkal. Akár történelemről, akár egyháztörténelemről, akár ideológiáról, akár teológiáról, személy vagy közösség helytállásáról vagy kudarcáról esik szó, a rendező szinte soha nem tűnik ráérezni arra, hogy itt most mi is lenne a legmegfelelőbb megszólalás.

Mindez azért nagyon tragikus, mert ezzel a felfogásával ugyanabba a csapdába esik bele, amit a film egyik szereplője a következőképpen fogalmazott meg: *A kommunisták nagy tévedése az volt, hogy az egyházat szociológiai alakulatnak kezelték csupán, történelmi kredmálynak tekintették, úgy gondolták, hogy ha itt a fő szervezőket kivesszük az ügyből, össze fog omlani magától. És hát nem omlott össze.*

Ezen a háttéren szabad úgy fogalmazni, hogy ha valaki arra vállalkozik, hogy az egyházat meg akarja érteni, és ezt a megértését mások számára is hozzáférhetővé akarja tenni, akkor nem abból kell kiindulnia, hogy mások, *külről* mit mondanak az egyházzal. Nem abból, hogy mások minek tekintik azt, hanem abból, hogy maga az egyház, a maga földi vándorútját járva minek tekinti önmagát, és ezt az önmagáról alkotott képét hogyan tudja érthető módon megfogalmazni és megértetni. Az egyház Jézus Krisztus földön járó népe, és küldetésének lényege az evangélium meghirdetése és megélése. Az, hogy mások mit tartanak az egyházzal, az nem annyira izgalmas. Az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb tanulsága éppen az, hogy ha az egyház úgy akar megfelelni a kor követelményeinek, hogy Isten helyett, az evangélium kihívása helyett a történelem által elébe tett kihívást választja mint legfontosabb iránytűt, akkor menthetetlenül eltéved.

Az igazán izgalmas kérdés az, hogy az egyház *belülről*, a saját soraiban hogyan válaszolt a kihívásra. A dokumentum-film ebből a szempontból csak két választ és

két magatartásformát kínál, két válasz és három magatartásforma helyett. Bemutatja a hitvalló utat, és a megalkuvás útját, de nem mutatja be a túlnyomóan az ébredés vonalához tartozó személyek és csoportok legjobb és legrosszabb pillanatait, hezitálásait, teológiai, és egyházpolitikai bukdácsolásait, magas és mély pontjaikat, és ennek tragikus következményeit az egyházra nézve. Nagyon jellemző erre a vonalra az egyik, ehhez a csoporthoz tartozó szereplő szinte kétségbeesett felkiáltása: *Nem lehet polgárnak lenni és mártírnak lenni egyszerre!* Pedig a teljes beszélgetésanyagban az ezekre a kérdésekre adott válaszok is ott vannak, és a rendező hatalmas szolgálatot tehetett volna az egyházaknak, ha őszintén bemutatja nemcsak ezeknek az embereknek a túsakadásait, hanem a hitvalló utat, és a megalkuvás útját járók nagyon is összetett gondolkodását.

Ezen a ponton marad az emberben a legnagyobb hiányérzet, sőt a teljes beszélgetés-anyag ismeretében még az a gyanúja is támad, hogy itt nagyon tudatos dokumentum-hamisítás, esetleg cenzúrázás történt. Ugyanis a beszélgetés-töredékek egyáltalán nem tartalmazzák sem hangulatukban, sem tartalmukban azt, ami a teljes beszélgetésekben világosan ott van. És ezen a ponton azok is megrövidülnek, akik az akkori egyházi életet *behülről*, *külső parancsnokság* alatt irányították, de azok is, akik a háttérbe szorítva szolgálták az egyházat. Néhány példa erre. Karner Ágostonnal, a volt országos főtítkárral készült interjúban hangzott el az egyik legszebb méltatás Ordass Lajosról. Karner ugyanis kijelentette, hogy ami a belső-egyházi koncepciót illeti *Ordass Lajos messze Káldy Zoltán felett állt*. Azonban hozzátette, hogy szerinte: *Nem volt más lehetőség bizonyos értelemben, hogy az egyházi élet továbbmehessen, és a lelkészek továbbszolgálhassanak!* A másik figyelemreméltó megjegyzése az volt, hogy a kérdésre, hogy mit tett volna másként, azt a választ adta: *Bátrabban kellett volna segítenem a lelkészeket és gyülekezeteket, többet kellett volna segíteni, hiszen ezt meg tudtam volna tenni!* Ezen a háttéren nagyon is feltűnő, hogy Karner Ágoston egyetlen mondatot nem kapott a filmben! Sok hasonló példát lehetne mondani az egyházi élet naposabb oldalán tartózkodó személyekkel készült teljes beszélgetések alapján. A másik oldalon ugyanilyen feltűnő, hogy az Itt és Gáborral készült teljes beszélgetésben hangzott el a diakóniai teológia legjobb bírálata. Ő elmondta nagyon frappánsan és röviden, hogy itt egy ún. ÉS-probléma volt adva. És pedig az, hogy az *evangélium mellé odatettek még valamit, ami fölébe nőtt az evangéliumnak*. Ez illegitim! Az Újszövetség, a lutheránus teológia mind ezt vallják: az *evangéliumból születik a hit! A dogmatikum mindig az első, és az etikum a második, ez a gyűmölcs!* Itt és Gábor egyetlen mondatot nem kapott ennek a kérdésnek a megvilágítására. A fenti két esetben nem személyek, hanem fontos érvek maradtak figyelmen kívül hagyva, és kevésbé fontos dolgok bekerültek! Nem vigasz számunkra, hogy a reformátusok sem jártak jobban! Az egyik legnagyobb formátumú riport náluk Bán Jánossal született, a filmbe nem került bele, mindössze a személyes passió történetéből egy kis töredék!

Végiggondolva a filmmel kapcsolatos elképzelést, majd a belőle született végeredményt, egyre többet foglalkoztat az a gondolat, hogy az egyházaknak a múltfeltárást maguknak kell elvégezni! Kívülállók, legyenek bármilyen jó szándékúak nem képesek ezt a munkát helyettünk elvégezni, és a megfelelő következményeket levonni.

Bibliai olvasókönyv evangélikus családoknak

Magassy Katalin - id. Magassy Sándor: Keresztfa titka tündököl - Bibliai olvasókönyv evangélikus családok részére - (Öt munkafüzettel)
Készült: 1992-2003. Kiadja a nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület és a Fraternitás Lelkészezségységet.
Sorozatszerkesztő: Isó Dorottya

A megtisztelő felkérésnek megfelelően Magassy Katalin és id. Magassy Sándor közelmúltban megjelent, „Keresztfa titka tündököl” című bibliai olvasókönyvről, illetve e könyvhöz segédanyagként kapcsolódó munkafüzetekről írok.

Öröm számomra, hogy nem igazán újdonságként forgatom a könyvet. Új a szép nyomdai munka eredménye, de nem új a tartalom. A szerzőkkel való testvéri kapcsolat gyümölcsként végigkísérhettem a könyv és a munkafüzetek fejlődését, sőt: immáron 7 éve használom is a hitoktatásban. Számítógéplemezen, majd CD-n tárolt anyagát fénymásolatként adtam kézbe a gyermekeknek szórványgyülekezeti hittanórák olykor csak egy-két fős „csoportjaiban”, de korábban három évig az orosházi evangélikus iskolában is. Tudomásom szerint néhány bátor hitoktató még ma is használja Orosházán. Nem az első benyomás élményét osztom meg tehát a kedves Olvasóval, hanem többéves használat tapasztalatait is: teológiai és praktikus szempontokra tekintettel.

Teológiai értékelés:

A szerzők a könyvhöz mellékelt Útmutató bevezetésében írják: „Egyházunkat a rendszerváltás komoly feladat elé állította a hitoktatás lehetőségeinek kiszélesítésével. Sürgetően szükségessé vált új hittankönyvek kiadása. 1990-től folyamatosan jelentek meg hittankönyvek az általános iskolák I-IV. osztálya számára. A hitoktatás gyakorlatában rövid idő elteltével már jelentkeztek problémák. A gond lényege abban van, hogy a modern pedagógia oktató-nevelő munkájának alapszempontja - az ún. „gyermekközpontúság” - a Biblia sajátos mondanivalójának figyelembevétele nélkül került át a hitoktatás gyakorlatába. Ennek felismerése alapján alakult ki egy olyan bibliai olvasókönyv, amely - fontosnak tartva a Biblia erkölcsi tanítását is - a hangsúlyt Isten teremtető, megváltó és megszentelő hatalmára helyezi. Emellett az is döntő fontosságú, hogy erőteljesen szólaljon meg a hitről vallott evangélikus tanítás, melyet Luther Márton így fejezett ki: „Ha késik is segítsége, ha várat is magára, nincs kétségem, szava igaz, ígéretét beváltja” (ÉÉ 402,4). Munkánkban arra törekedtünk, hogy a felnövekvő nemzedék tanításában - az Ágostai Hitvallás VII. cikkének megfelelően - Isten igéje tisztán (azaz: hamisítás nélkül) szólaljon meg. Ezen alapul a sorozat koncepciója: a középpontban Isten, illetve Jézus Krisztus áll.”

E koncepció valóban következetesen és határozottan vonul végig a könyvön és a munkafüzeteken. Világosan követhető Krisztus-központú mederben vezet hitoktató és hittanos gyermek gondolatait. Megóv attól, hogy saját gondolataink, vélekedéseink alapján alkossunk magunknak hamis, torzult hitet; segít abban, hogy úgy halljuk és értsük Is-

ten szavát, *ahogyan Ő szól hozzánk teremítő és megszentelő igéjében*. Nem az a fontos tehát, hogy az ember mit gondol Istenről, bűnről, emberről, megváltásról, örök életéről, hanem az a kiindulópont, hogy mit jelent ki Isten élő igéjében. Csak ezen az úton érkezhetsz el életünkbe a csoda: a keresztfá titka bennünk, köztünk is tündököl, és következménye: a bűnbocsánat, örök élet nem marad titok többé az emberi szív és lélek előtt.

Ennek a határozott következetességgel haladó gondolatmenetnek eredményeként sok, más hittankönyvekben túlhangsúlyozott részletkérdés, fölösleges gondolati kitérő marad el. Nem az etikus földi élet az igazi cél, hanem a Krisztus vére árán ajándékkul kapott örök élet, amely már azért etikus, mert bízunk Istennek a földi életre adott jó rendjében. A korábbi hittankönyveknel hangsúlyosabb, hogy a hit nem csak bizonyos hitismeretet jelent, hanem bizalmat, bizodalmas hitet a Krisztusban cselekvő Isten iránt. Az igazi középpont ismeretében már lehetséges helyesen megrajzolni hétköznapi keresztyén életünk gondolkodásának, cselekvésének, etikájának koncentrikus köreit. (Család, gyülekezet, haza.) Igazi középpont nélkül azonban mindez képtelenség.

E hittankönyvekkel párhuzamosan más hittankönyveket is használtam, melyeket ugyan színes, érdekes feladatok is tarkítottak, de igen ritkán jutottak el a bibliai történetek valódi, lényegi mondanivalójához. A bibliai történetek sok érdekességét felmutatták - olykor tárgyi teológiai hibát ejtve -, de a történetek magját, igazi mondanivalóját nem lelték.

Két példa: Ábrahám és Lót pásztorai a közismert választási helyzet elé kerültek, kié is legyen a gazdagon termő Jordán-mellék? A megszokott magyarázat Ábrahám nagylelkűségét, önzetlenségét emeli ki, mert átengedte Lótnak a jobb földet. Lót ellenben elmarasztalást szenved önzéséért. E történet központi mondanivalója valójában az, hogy Ábrahám - a kor szokásával ellentétben - idősebb létére azért engedte át a választást, mert neki volt három ígérete Istentől, aki képtelen körülmények közt is megtartja, amit ígért, ellenben Lótnak nem volt ígérete. Bizonyára nem volt önző ember Ábrahám, de nem önzetlenségből, hanem hitből engedte át a jó földet Lótnak. Az önzetlenség emberi tulajdonság, míg a hit ennél mérhetetlenül több: Istentől kapott ajándék.

Újszövetségi példaként álljon itt a bethesdai gyógyítás csodája. Általában a „nincs emberem!” felkiáltás a fő mondanivaló ugródeszkája, arra sarkallva a jó keresztyént, hogy segítse oda felebarátját Krisztushoz. E kétségtelenül fontos és mindig időszerű biztatás azonban mégsem a lényeg. Az igazi evangélium az, hogy emberünknek semmi lehetősége nem volt a gyógyulást jelentő tóig eljutni, ámde maga a gyógyulás (egyszersmind bűnbocsánat) érkezett el hozzá Jézus személyében. Ami embernek lehetetlen, Istennek mégis lehetséges.

Ez csak két példa a sok közül, melyek szemléltetik, hogy mi a különbség az emberközpontú, emberből kiinduló teológiai gondolkodás és az Isten-központú teológiai látás között.

A Magassy-testvérek munkáját bírálók egyik fő érve volt, hogy az anyag „száraz”, hiányzik a gyermekek kreatív aktivitását megmozgató munkáltató rész. Valóban fontos a munkafüzetek sora, amely most több lelkes és hozzáértő pedagógus és lelkész munkájaként megjelent.

Az eddigi hittankönyvek a jó evangélikus teológus és a hozzáértő pedagógus közös munkájának hiányát mutatták. Különösen a helyes teológiai látás hiányzott.

Most azonban végre egymást erősíti a helyes teológia és a jó pedagógia. Sok súlyos hiányt pótol tehát hitoktatásunkban a most bemutatott anyag.

Néhány tapasztalat:

A mai információözönben különösen is fontos a lényeglátás és lényegláttatás. Természetesen csak az tud láttatni, aki maga is lát. Az Olvasókönyv és a Munkafüzet egy órai anyaga nem akar sokat markolni, és nem vesz el a részletekben. A lényeket azonban világosan követhető és végiggondolható módon fogalmazza meg. Számomra is meglepő, hogy egészen kis gyermekek, akár elsősök is, mennyire jól megértik a lényeket, sőt: visszakérdezésnél emlékeznek rá, és megfelelő helyen később is beillesztik egy előttük kirajzolódó üdvtörténeti képbe.

Ezzel kapcsolatban is van gyakorlati emlékem. Oroszázán kaptam azt a kritikát, hogy túl magas, a gyermekek számára követhetetlen szinten tanítom a hittant a Magassy-anyag alapján. Inkább játékosabban, „gyermek-központúbban” kellene átadni az anyagot. Maguk a gyermekek cáfolták a kritikát azzal, hogy megnyerték az országos bibliaversenyt abban az évben...

Az eddigi - főleg az újabb - hittankönyvek elsősorban az iskolai hitoktatás szempontjai szerint készültek, heti két hittanórát feltételezve. Hiányzott egy olyan hittankönyv, amelyet a szórványhelyzetben hitoktató lelkészek, nem-lelkészek is eredményesen használhatnak. Az Olvasókönyv és a munkafüzetek ebben is valódi segítséget jelentenek. Komolyan véve a realitásokat, tanévenként 28 anyagot találunk, hiszen az ismétlésekre, elmélyítésre így marad idő. Az anyag mennyisége a tanév időbeosztásához igazodik, heti egy órával számolva. Az érthető, a lényeket főleg mellékvágányok és intellektuális kirándulások nélkül megfogalmazó anyag megtanítása után marad idő a gyülekezeti és egyéni evangélikus hitélet más elemeire is: bibliai idézetek, énekek és Luther Kis Kátéjának tanítása-tanulása színesíti az órát. A munkafüzetek érdekes, fantáziadús feladatai játékosabb formában bár, de mindig a bibliai történet *valódi lényegére* koncentrálnak, foglalkoztatják a gyermekeket.

A könyv címe szándékosan nem Hittankönyv, hanem *Bibliai olvasókönyv evangélikus családok részére*. A szerzők a könyvet családok asztalára is szánják. Kemény fedeles időtálló kivitele alkalmassá teszi arra is, hogy egymásnak adják át a nemzedékek ezt a nagyon átgondolt, kiforrott, Isten ígéjének mérlegét következetesen alkalmazó és a gyakorlatban is kipróbált könyvet. Évről évre változnak, korszerűsödnek vagy éppen kör-szerűsödnek a tankönyvek - Isten élő ígéje azonban nem változik, megbízható, állandó. Nemzedékek bátran adhatják át egymásnak e könyvet, mondanivalója nem avul el! A könyv átfogó szerkezete a felnőttek számára is komoly segítséget jelenthet sokszor már megkopott - vagy éppen helytelenül tanított-tanult - hitismeretük frissítésében, korrigálásban.

A könyv szerkezete:

Az anyagot öt tanévre osztották el a szerzők.

- Isten ajándékai	- Isten szabadítása
- Isten útjai	- Isten országa
- Isten népe	

Az első év anyagának elején hangsúlyos a közösség mint Isten ajándéka: család, gyülekezet, a gyülekezet élete (templom, istentisztelet, keresztség, reformáció, imád-

kozás). Nagyon fontos szempontnak tartom, hogy rögtön az elején a *közösségre*, a közösség hitére nevel a divatos „hiszek a magam módján otthon” hamis hite helyett.

A további tanévek elején ószövetségi történeteket, a folytatásban ezekre épülő újszövetségi történeteket találunk. Jelen bemutatás keretei szűkösek az egész tanterv felvázolására, meg kell elégednünk most annyival, hogy mind az ószövetségi, mind az újszövetségi történetek fő szereplője a szavában, szavával (igéjében) és Krisztusában (Jézusban) cselekvő, hitet, bűnbocsánatot és életet teremtő Isten. Istennek az igéjében valóságos, értünk, bennünk és köztünk hitet teremtően cselekvő jelenléte (*praesentia realis*) az egész könyv alaphangjaként szól.

A munkafüzetek:

A feladatok érdekesek, sokrétűek, nem erőltetetten didaktikusak. A játékos feladatok sem csupán szórakoztatnak. A szerzők egyébként maguk is nyitottak sokféle - de csak a valódi célt szolgáló - oktatási segédanyag használata iránt. „Mivel a gyakorló lelkész, hitoktató, illetve pedagógus számára nem idegen a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodás, ezért csak utalunk arra, hogy adott esetben eredményesen lehet használni a legegyszerűbb hagyományos eljárásokat és a modern technikai eszközöket egyaránt. Ezek: rajzoltatás, színeztetés, báb, flanel, megjelenítés (szerepjátékok, dramatizálás), dia, videó, illusztrációk (a hitoktató által készített képgyűjtemény felhasználásával).”

A kezdeti lépések után egyre többen csatlakoztak a formálódó katechetikai munkacsoporthoz. Nélkülük nem tarthatnánk kezünkben a sem a könyvet, sem a munkafüzeteket. Szerkesztés, számítógéphez vitel, rajzolás, lektorálás, nyomdai előkészítés - sok fáradságos munka, mely nem maradt hiábavaló. Álljon itt nevük névsor szerint:

Fátyolné Erdélyi Ella művész-tanár
 Isó Dorottya lelkész,
 Isó Zoltán lelkész
 Ittész Gábor lelkész,
 Ittész Jánosné tanár
 Károlyi Szilvia tanító, hitoktató
 Kóczánné Hetyésy Judit Lenke tanító, hitoktató
 Licsauerné Gyenge Katalin tanító, hitoktató
 Magassy Gergely tanító, hitoktató
 Magassy Katalin diakónus lelkész, gyógypedagógus
 Magassy Sándor lelkész,
 Magassy Sándorné diakónus lelkész
 Menyesné Uram Zsuzsanna lelkész
 Mihácsi Lajos lelkész
 Schermanné Szász Emőke óvónő, tanító, hitoktató
 Schermann Gábor lelkész

Sajnos Magassy Sándor testvérünk már nem érhetette meg a kiadványok megjelenését.

Reménységünk, hogy munkájuk nyomán egyre több gyermek és felnőtt szívében tündököl majd a keresztfi titka.

Ittész Gábor

Levél egy rosszul informált lelkésznek

Nagytiszteletű Bán József úrnak,
 református lelkipásztor
 CH-8004 Zürich
 Bullingerplatz 1

Nagy érdeklődéssel olvastam Megújulóban a református egyház c. írásodat a Magyar Nemzet 1990. január 27-i számának 14. oldalán. (Egy református kollégától úgy tudom, hogy néhány évvel idősebb vagyok Nálad. Ez bátorít fel a személyesebb hangvételi tegezésre.) Be kell vallanom, érdeklődésemet nem egyházaink — a református és evangélikus egyház — sokrétű történelmi kapcsolódása táplálta. Sokkal inkább az a hasonlóság, amely a keserves közelmúlt ránk nehezedeő nyomásában és annak következményeiben egyházaink sorsában mutatkozik. Észrevételeid, megállapításaid ugyanis számos ponton ráillenek a Magyarországi Evangélikus Egyház helyzetére is. De nemcsak 1987-ig — erre a dátumra még vissza kell térnem —, hanem egészen napjainkig is! Feltételezem, hogy a cikkedben is hivatkozott információ alapján ez meghökkentő megállapítás a számodra. De éppen ez az, ami rokonszenves, értékes írásoddal kapcsolatban reagálásra késztet.

A nyolcadik bekezdés elejéről idézek: „Az egyik legnagyobb súlyú svájci hetilap, a Reformiertes Forum 1989. november 10-i számában cikket közöl a Varsói Szerződés országainak egyházi helyzetéről. Magyarországról szólva megállapítja: „A lutheránus egyház megújulása különösen az első szabad püspökválasztás óta reformjaiban lépést tart a társadalmi megújulással.”

Teljesen megértem, hogy egy ilyen információ birtokában nem kis keserőséggel gondolja és mondja egy egyházát szerető, és annak megújulásáért aggódó és tenni is akaró magyar református lelkész: ha az evangélikusoknál lehetett szabad püspökválasztás, ha náluk elindulhatott az igazi reform, akkor mi miért késlekedünk, a mi vezetőink miért nem lépnek a reformok útjára, vagy inkább miért nem adják át helyüket egy új reform-vezetőségnek.

Ha maliciózus akarnék lenni, azt mondanám: Testvér, emiatt nem kell nyugtalanodnod! Mert a Reformiertes Forum fenti idézetében a „szabad püspökválasztás” kifejezés sajnos nem felel meg a valóságnak, — amennyiben az a Káldy Zoltán halála utáni 1987-es püspökválasztásra vonatkozik. Másra pedig nem vonatkozhat, mert a Magyarországi Evangélikus Egyházban a társadalmi-politikai reformok kezdete (1985) óta a cikk megjelenéséig más püspökválasztás nem volt. Nyilvánvaló, hogy az inkriminált mondatban a „szabad” jelző a problematikus. De valóban az! Legalább két okból. A következőkben ezekre szeretnék rámutatni.

1. 1987-ben még javában tartott Miklós Imre és az ÁEH egyházi uralma. Ezenkívül érvényben volt még a hírhedt 22/1957. sz. elnöki tanácsi törvényerejű ren-

delet. Így önmagában az a tény, hogy két jelöltet indítottak a püspökválasztáson, semmiképpen sem érv a választás „szabadsága” mellett.

2. Dokumentummal igazolható, s levelemhez mellékelem is a fénymásolatokat, hogy az Elnöki Tanács jóváhagyása dr. Harmati Béla püspökké választásához máj. 29-én kelt, holott a kerületi presbitérium jelölő-gyűlése csak június 1-jén ült össze. Ha minden egyébtől eltekintünk is — például attól, hogy a Magyar Közlönyben, ha utólag is, csak az egyik jelölt neve szerepel, vagy attól, hogy mind a két jelölt Káldy püspök és az ÁEH bizalmát élvező lelkész volt, amint azt korábbi pályafutásuk egyértelműen mutatja —, mondom, ha minden egyébtől eltekintünk is, az említettek kétségtelenné teszik, hogy ezt a püspökválasztást bizonyosan nem lehet „szabad”-nak nevezni. Ráadásul Dóka Zoltán, az 1984-es Nyílt levél szerzője annak idején figyelmeztette is a két jelöltet az anomáliára, de sajnos hiába.

Nem tudom, hogy a Reformiertes Forum milyen tájékoztatás alapján használta erre a püspökválasztásra a „szabad” jelzőt, csak gyanítom, hogy egyházi vezetőségünkől magától származik ez a minősítés. De mindenképpen szomorú, hogy kül- és belföldön ilyen információk vezetnek félre a közvéleményt, és ezzel egyúttal erősítik a reform szempontjából nem hiteles egyházi vezetőségünk pozícióját. Hiszen — gondolja a kellően nem tájékozott vagy félretájékoztott olvasó —, ha egy jeles nyugati egyházi folyóirat is így vélekedik, akkor az biztosan igaz is. Lám, még Te is beleestél ebbe a csapdába! Ezzel szemben viszont a tény az, hogy a jelenleg hivatalban lévő egyházi vezetőink mandátuma kivétel nélkül a pártállam-struktúrában gyökerezik, amennyiben még az 1989. december 6-án beiktatott új országos felügyelőnk jelölése is az ÁEH és a 22/1957-es rendelet érvényességének a megszűnése előtt történt az év első felében. Ez és vezetőink régebbi, illetőleg nem is túl régi egyházi pályafutása, meg vonakodásuk a múlttal való radikális szembefordulástól, együttesen teszik indokolttá azt a véleményt, hogy ők — a reform, az egyházi megújulás szempontjából — nem hiteles személyek. Ezért aztán az általuk kezdeményezett változásokra szükségszerűen rávetődik a hatalomátmentés árnyéka. Ezen a ponton — azt hiszem — ismét nyilvánvaló a párhuzam egyházaink között egészen napjainkig.

Levelem végén tulajdonképpen bocsánatodat kell kérnem, hogy saját egyházam gondjaival terheltelek. Őszintén meg kell azonban mondanom, soraim megírására nem a vulgáris vigasztalás szándéka indított, hogy ti. „jó a bajban sokan lenni”, vagyis hogy nálunk sem jobb a helyzet, mint a hazai református egyházban. Sokkal inkább az a reménység késztetett, hogy talán az elmondottak felhasználásával — melyekért természetesen felelősséget vállalok — korrigálni lehet elsősorban a Reformiertes Forumban, de a Magyar Nemzetben is, az írásodban említett jóhiszemű, de mégis téves és megtévesztő információt. Ez pedig — mivel a dolgok összefüggenek — közvetve segíthet a református egyház megújulásáért küzdőknek is. Szabad hinnünk, hogy az igazság kimondásának messze sugárzó hatásai vannak.

Megköszönve, hogy az egyházi megújulással összefüggő gondolataiddal írásod révén én is megismerkedhettem, ismeretlenül is testvéri szeretettel köszönt:

Győr, 1990. február 12-én.

Ittész Gábor (s.k.)
evangélikus lelkész

Mellékelve 2 db fénymásolat.

*

Megjegyzés:

A levelet ajánlottam küldtem el a címzettnek. Miután jó ideig semmiféle visszajelzést nem kaptam, s azt gondoltam, hogy valahol elakadt a küldemény, Anglián keresztül ismét elküldtem a levelet Svájcba. De a mai napig nem jött rá válasz. (I.G.)

Kertész Eszter

Porszem

porszemek vagyunk jóllehet
apró szent homokszemek

ha szembe jut, elég egy porszem
elindítani a könnyeket

Boldog húr

Mért szégyen az, ha valaki néha boldog,
mint bükkösök, s bennük huncut koboldok?

(Tudom, e rím sem az enyém,
talán ez nem is költemény,
és nem költő, csak fal vagyok,
ki visszhangozza hangotok,
rég költők vagy angyalok,
vagy még inkább a húrotok
- ez boldogító, jó dolog -
várom, hogy szólaltassatok,
égi költők vagy angyalok.)

Ordass Lajos

SODRÓDÁS

(3. rész)

1941 nyara

Itthon első utam, mint más esztendőiben is, a temetőbe visz. Hiszen azért jöttem haza.

Amint a temető kapuján belépek, valami gyökeres változás ötlük a szemembe. A temető főútja eddig nyílegyenesen húzódott végig a temetőn. Most mindjárt a kapunál kétfelé ágazik, köröndöt fog be a két ágával, és a köröndön túl megint a régi irányban folytatódik. A nagykörönd közepén új sír van.

Már hallottam erről a változásról. El nem tudom képzelni, kit temethettek oda. Ezért közelebb megyek, hogy a fején elolvashassam az írást. A sírt sok koszorú borítja be, alig találom meg közöttük a fejfát.

KÖKÉNY ISTVÁN

élet 22 évet

Meghalt a hazáért

Ennyi a felirat.

Igen. Most már tudom. A bácskai bevonuláskor azt az ezredet is vitték, amelyben több rózsási fiú is szolgált. Valahol partizánok támadták meg őket. Akkor kapott halálos sebet Kökény István. Emlékszem már, mert akkoriban ezt megírták nekem. Csak azt nem tudtam, hogy hazahozatták. Gondolhattam volna.

Kökényék jó módúak. Ez az István volt az egyetlen gyermekük.

Hosszan, élesen berreg a patika ajtajára szerelt csengő. Sietve csukom be az ajtót. Bánt az éles csilingelés. Jó időbe telik, amíg Danielisz Lajos valahonnan a veranda hús árnyékáról előkerül. A patikában fülledt meleg van. Nem csoda. Ajtajára, ablakára ráfekszik a kánikulai nap perzselő sugara. Máskor a jellegzetes patikaszag kellemes. Most megnehezíti a lélegzést.

Danielisz Lalin látszik, hogy szundikált. A patikusnak ilyenkor pihenő időszaka van, mert az emberek a nagy munkától arra sem érnek rá, hogy betegek legyenek.

— Hogy vagy?

— Hogy vagy? — kérdezzük szinte egyszerre.

— Jól — mondom én.

Lali elsüti a szokásos patikustréfát:

— Ránk férne egy kis hasmenéses járvány.

Aztán kivezet a verandára. Valamivel védettebb ez a hely. Árnyékos.

Katica asszony is kissé álmos szemmel kerül elő. A fonott kerti asztalon abroszt cserél. Egy terebélyes meggyfa ágai szinte az asztal fölé nyúlnak. A híres rózsási

fajta ez. Kínálgatja teljesen érett gyümölcsét. Hosszú gyümölcsöstálon a házaszszonegy is meggyet rak elének. Hozzá kíváncsú, friss, foszlós kalácsot. Szemezgetünk. Tikkadt torkunknak jólesik ez a savanykás, nagyon finom ízű gyümölcs.

Az üdvözetek átadása és a szokásos kérdések elintézése után beszélgetés indul.

Hiába menekültem el a városból ide, a „csöndes” faluba, mert itt is első témaként mellbe vág, ami otthon mostanában naponként bosszantott, dühösített, szánalomra indított, és tehetetlenségbe taszított. Nem lehet előre elmenekülni.

— De jó, hogy eljött — kezdi Katica asszony —, tanácsot tud adni szegény Lalinak, mihez is kezdjen.

— Mi a baj?

— Hát a származási okmányok. Tudja, Lali szepességi származású. Én meg erdélyi. Származásunkat kellene igazolnunk, de nehezen megy az okmányok összeszedése. Olyan nehéz határon túlra levelezni. Aztán meg az okmányokért járó díj átutalása is körülményes. Írtunk már mindenhová, ahol rokonunk vagy ismerősünk van, de eddig csak itt-ott sikerült egy-egy iratot megszerezni. Pedig a határidő nagyon szorít. Még meg találják vonni tőlünk a patika-jogot is, ha elkészünk.

Danielisz Lali részletesen elmondja, mi mindent kísérelt már meg.

Sajnos, túlságosan is nagy már a gyakorlatom ezen a téren. Jó és rossz tapasztalatokkal. Néhány útbaigazító tanácsot adok Lalinak, bizakodó hangon és azzal a szorongó reménykedéssel, hogy a jelzett út az ő estükben csakugyan eredményre vezet majd. Szándékosan elhallgatom belső aggodásomat, hogy ez a kísérlet is lehet eredménytelen.

Lali hálálkodik. Felszínes optimizmusa már egészen jókedvre is hangolja. Ilyen volt mindig ez a Lali. Nem szokott ő a kérdések mélyére nézni. Bohém természet.

Ha már itt is belebotlottunk a származás igazolásának akadályaiiba, nem tudom megállni, hogy el ne mondjam, mennyi embertelen kínlódásba nyer beletekintést ma egy pap, amíg az anyakönyvi ügyeket intézi. Kikíváncsúzik belőlem egy nálam járt szegény útkaparó esete. „Nyugdíjas” állása koldusfílléireit igyekezett bebiztosítani. Késő őszi este, esős, havas időben ezért járta végig biciklin az egész Tisza mentét. Csak annyit tudott, hogy az anyja valahová a Tisza mentére való volt. Hosszú keresgélés után elvetődött hozzám is. Meg is találtam az anyakönyvi bejegyzést, de szegény ember már nem tudott örülni az eredménynek. Örömet fölemésztette a láza. Már amikor belépett hozzám, láttam rajta, hogy lázas. Be kellett vitetni a városi kórházba. Tüdőgyulladást kapott, amíg loholva hajszolta az okmányait.

Lali közben úgy látszik gyors összegezést végzett. Az útkaparó történetéhez hozzáadta a maga sok bosszúságát, és számadása végét így vágta ki:

— A fene vitte volna el a sok zsidaját! Hogy mennyi baja van miattuk az embernek!

Első gondolatom az, hogy ez a Lali már megint a száját járatta gyorsabban az eszénél.

De aztán beleszól Katica is:

— Legfőbb ideje, hogy megtisztítsák tőlük az országot. Befészkeltek ezek magukat mindenhová.

Az asszony szava meggondolkoztat. Ezek ketten beszélgettek már egymással a zsidókérdésről. Aggódok, hogy mennyire bírálat nélkül hódol meg mind több és több ember a kor divatja előtt. A lelkiismeretem kényszerít most, hogy beszéljek.

— Lali! Nagyon meglep, hogy te — nyilván a származási okmányok beszerzése körül tapasztalt kellemetlenségeid miatt — olyan következtetésre jutottál, amilyenek az imént hangot adtál. Az elmondott történetből észrevehetted, hogy én sem nézem közömbösen, ami itt történik. Nagyon sokszor bosszankodom azon, hogy újság, rádió naponként kürtöli, nagyhangú politikusok pedig szajkó módjára ismételtetik, hogy a zsidótörvényeket a keresztyén magyarság védelmére hozták. Ugyanakkor mindennap látom, hogy százezer-számra retteg a magyar ember, hátha nem tudja összeszedni származási okmányait, és ezért kenyértelenné válik saját hazájában.

— No de Lajos, a helyzet mégiscsak az, hogy a zsidókérdés kényszerítette ilyen intézkedésre az ország vezetőit — mondja ellenvetésként Danielisz.

— Én hajlandó vagyok azt hinni, hogy a kényszerítés a német politikai oldalról jött. De nem bánom, Lali, maradjunk meg annál, amit te mondasz. Azt még a leg-tárgyilagosabb ember is aligha tagadhatja, hogy a magyarországi zsidókérdésben van valami nyugtalanító. De az a nézetem, hogy ezért nem lehet egyoldalúan a zsidóságot felelőssé tenni.

— Hát kit?

— Magunkat is.

— Nem értem, mire gondolsz.

— Arra, hogy a magyarság — elkezdve a vezetésre hivatott főúri köröktől, egészen az egyszerű falusi emberig — készségesen engedett át egész életterületeket a zsidóságnak. Nem mondok ezzel semmi újat, hiszen közhelyszámra megy már ez. Közfelfogás volt nálunk, hogy a magyar ember ne legyen kereskedő. Ipari munkában elhelyezkedni valósággal lecsúszásnak számított az intelligencia szemében. Még akkor is, ha az illető ember egészen kiváló szakember volt, és becsületes munkájából nagyon szépen meg tudott élni. A gyári munkássággal való foglalkozást szinte tálcán kínáltuk a zsidóknak. Meg kellene látnunk ezekben a dolgokban a saját mulasztási bűneinket, és aligha van jogunk ezekért egyoldalúan a zsidóságot büntetnünk.

— No, de azt csak nem vonod kétségbe, hogy a legtöbb csalást, sikkasztást, vesztegetést mégiscsak a zsidók követik el ebben az országban?

— A pénznek egészen különleges kísértő hatalma van, Lali. Ez a kísértés éppen olyan közel fér a keresztyén emberhez is, mint a zsidóhoz, ha a pénzzel bánik. Hogy feltűnő nagy százalékban zsidók követik el a pénz kísértésével járó bűnöket, az is onnan van, hogy aránytalanul nagyobb számban bánnak pénzzel, mint a magyarok. Az ilyen bűnök ellen lehet és kell is törvényeket hozni. Ha valaki csal, lop, sikkaszt, kapja meg törvényes büntetését, akár zsidó, akár nem az. De ugyanez a törvény adjon teljes védelmet annak, aki viszont becsülettel kezeli a pénzt, akár zsidó, akár nem az.

A patikus — az az érzésem — inkább már csak védekezésből könnyen odaveti:

— Azért ezek mégiscsak egészen idegenek számunkra.

— Igen. Van bennük sok minden, ami idegen a mi számunkra. Sokan vannak közöttük, akik tudatosan ki is élezi ezt az idegen vonást. Lehet, hogy ezzel gondoskodnak fennmaradásukról. De ha idegenek is, abból nem következik szükség-szerűen, hogy egyben ellenségek is. És vannak közöttük, akikre még azt sem lehet joggal mondani, hogy idegenek. Nézd csak, Lali, itt van a bérlő: Kerekes. Nem tu-

dom, mióta élnek már az ősei ebben az országban. Még a külseje után ítélve is nehéz benne fölismerni a zsidót. Együtt nevelkedtünk vele. Mint gyerekek is bevet-tük a társaságunkba. Mint felnőttek is jól megvoltunk vele. Ez volt a mi természetes magatartásunk. Ő se neked, se nekem nem tett azóta semmi rosszat. Csak rajtunk kívül támadó idegen befolyás diktálhatja nekünk most egyszerre, hogy más szemmel nézzünk rá ezután, mint eddig.

— Tudod, Lajoskám, hogy én emberszerető ember vagyok — adja meg magát Danielisz Lali —, engem könnyen meg tudsz győzni érveiddel. De azt nem tanácsolom, hogy ilyen nézeteket hangoztass a többiek előtt a faluban, mert könnyen vághatsz majd zsebre gorombaságokat.

— Nekem e pillanatban nem fontos, mit mondanak a többiek, de az nagyon fontos, hogy te, jobb meggyőződésed ellenére ne mondd mások után a mostanában fölkapott divatos politikai frázisokat. Lali! Nagyon meg kell gondolni, hová vezet az, ha az országban első-, másod- vagy harmadosztályú állampolgárokra osztják az embereket! Vagy ha éppenséggel kivetnek egyeseket vagy csoportokat olyasmért, amiről ők maguk nem tehetnek. Sohasem tudhatjuk, hogy egy ilyen adott példa nyomán mikor milyen szempontok szerint végeznek majd új osztályozást.

— Látod, Lali — folytatom —, neked fiatalon kihullott a hajad. Fésülködésedhez neked már a törülköződ is elég. Én meg bozontos üstökömön minden évben jó néhány fésűnek töröm ki sorra a fogát. Te nem tehetsz a kopaszságodról, nekem nem érdemem a megmaradt dús hajam. De mit szólnál, ha valamelyik örültnek a hatalom birtokában eszébe jutna, hogy rangot, vagyont, állást, minden jogot vagy ami még ennél is több, elvegyen vagy megtagadjon, — mondjuk — ... a kopaszoktól?

— He-he! Ez jó! — nevet Lali. Ha megengeded, ezt használni fogom én is. De én majd csak a jó- és a rossz fogúakról beszélek. Mert nekem ugyan hajam nincsen, de a fogam nagyon jó.

— Katica asszony, aki közben teljesen kikapcsolódott beszélgetésünkől, más mindenféleképpen tereli a szót. Amire már az asszonyok kíváncsiak szoktak lenni.

Búcsúzóban aztán összefoglalom:

— Az anyakönyvi kivonatok ügyében tehát megállapodtunk. Remélem, kedve-zően oldódik meg minden. Abban a másik dologban pedig, ugye, nem felejtet el, Lali — kopasz vagy!

Szívesen elengedtem volna azt a találkozást, amelyben hazafelé menet részem volt. Ócsai Györggyel, a falu egyik fiatalabb kisgazdájával futottam össze. Nem szerettem tudákos bőbeszédűségét, és főként azokat a gyalázkodásait, amelyekkel mindenkibe belemart. De mindig csak úgy hátulról — sunyi módon. A falu hivatott vezetőjének képzele magát, közben azonban korlátoltságáról közmondások keringenek a faluban. Legjobbat akkor mulatott rajta az egész falu, amikor a vadászok csúnyán kijátszottak vele. Ócsai nagyzási hóbortjában vadászfelszerelést vásárolt, bérletet váltott, és kezdett kijárogatni a határba egy-egy vadásztársasággal. Kocavadász volt. Az egyik vadászaton aztán azzal tréfálták meg, hogy nyúlőrbe bújattak egy macskát, és kopózás közben ott engedték ki a macskát a kukoricásból, ahol Ócsai állt fel. Ócsai még akkor is újratöltött és lövöldözött, amikor a „nyúl” már fölmenekült az egyik útszéli fára.

— Hazajött, tisztelendő úr? — kérdi, és kissé fölülről kezel.

— Rendes nyári látogatásomra jöttem — válaszolok, és igyekszem tovább menni.

De Ócsaitól nem lehet ilyen könnyen szabadulni. Mindenáron be akarja bizonyítani nélkülözhetetlen voltát.

— Mit szól a tisztelendő úr a mi új tervünkhöz?

— Milyen tervhez?

— Hát még nem hallott róla?

— Nem tudom, mi lehet.

— Kishaszonbérletbe akarjuk venni a Szemző-birtokot.

— Bérlováltozás lesz? Nem hallottam még róla.

— Lesz. Persze, hogy lesz. A nagy hasú Szemző ugyan egyelőre még nem akar tudni róla. A múltkoriban egynéhány törpebirtokost küldöttségbe vezettem hozzá, de még nem állt kötélnek.

— Akkor hogyan lesz meg az a kisbérlet?

— Majd kiszórjuk a bérletből azt a zsidót!

— Miért? Mit vétett?

— Hát zsidó!

— Ezért csak nem akarják kidobni?

— Kikerül az bizony a hitsorsosaival együtt még az országból is — mondja sokat sejtetőn Ócsai. S hogy természetéhez még véletlenül se váljék hűtlenné, hozzáfűzi:

— Ettől nem védi meg még a zsidóbérenc főjegyző sem.

No, ezzel az Ócsaival nincs sok beszélnivalóm. Ervekkel meggyőzni úgysem lehet.

Elköszönök hát tőle.

Ő öntudatosan megy odább.

Valami úgy noszogat, hogy menjek el Kerekes Jenőhöz. Ennek az embernek mostanában nagy szüksége lehet valakinek a lelki segítségére.

Megkérdeztem, mikor találom otthon.

Régebben gyakran fordultam meg itt a Szemző-birtok bérlőlakásán. Sokat játszottunk együtt. Kerekes apja, az öreg Klein Rudolf is bérelte a Szemző-birtokot. Akkoriban nem éreztem idegennek ezt a környezetet. Pedig a gyermek hamarosan megérzi az ilyesmit. Eszembe jut most, amit Danielisz Lali mondott a zsidókról: hogy idegenek számunkra. Valami különös érzés kerít most hatalmába. Igaza van Lalinak Kerekesék esetében is? Nem is tudok hamarjában számot adni, mi is az, ami most itt annyira idegenszerű. A kertes udvar egyik terebélyes nyárfája alatt, színes gomba-ernyővel borított asztal mellett elképzelhetetlenül öreg aszszony ül. Nem láttam itt soha. Az amúgy szép tágas, kényelmes bérlőlakás most túlszűfolt. Már a folyosója is. Sublótos szekrények, ládák állnak mindenfelé. Hányszor megcsodáltam pedig a szép virágos-állványokat, melyek ezek helyett itt álltak hajdanában. A szobák is túlszűfoltak. Bútorral, emberrel egyaránt. Ez lehet-e az oka annak, hogy valami idegen környezetben érzem magamat? Vagy a nyelv? Itt máskor magyarul szoktak beszélni. Még a fogyatékos nyelvtudással rendelkező Kerekesné is azelőtt következetesen magyarul beszélt. Nem törődött vele, hogy

sokszor nyíltan kacagtak rajta. Most valami furcsa torokhanggal és dallamos hangsúllyal beszélt német nyelv járja. Persze. Ezen értik meg egymást a különböző világtájokról ideverődött emberek.

Kerekessel áthaladunk az egyik nagyszobán. Az ablak közelében, rajztáblákra helyezett füzetek fölé hajolva néhány gyerek ír. Szemben velük, egészen a sarokban, középkorúnak látszó nő. Amit mond, úgy hangzik, mintha diktálna.

Kerekes megmagyarázza.

— Ez itt az iskolánk. A gyerekek még nem tudnak magyarul, nem küldhettük hát őket a nyilvános iskolába. Most ezt találtuk ki, hogy tanulmányaikkal el ne maradjanak.

Körülnézek. Égészen rendes iskola. Éppen csak hogy az iskolapadok hiányzanak. Van fekete állótábla, számológép, a falon térképek.

Szívós fajta ez! Nem engedi magát egykönnyen a földre tiportatni.

Valamelyik távolabbi szobából ügyesen zongorázó kezek játéka szűrődik abba a szobába, ahol Kerekessel beszélgetésre telepedtünk le. Megtudom Kerekestől, hogy az egyik kis vendégfiúcskának kiváló zenei képessége van. Ő játszik. Alig tizenhárom éves még.

Szemben ülök Kerekessel. Eléggé megviseltnek látszik. Az utóbbi idők erősen próbára tették.

Nem is megyek valahová messzire, hogy jövetelem célját elmondjam. Egyenesen belevágok:

— Nyugtalansággal figyelem az eseményeket, s azért jöttem, hogy följajánljam segítségemet, ha valamire szükséged volna — mondom Kerekének.

— Köszönöm, Lajos. Látogatásod és segítőkészséged jólesik. Tudod, olyan furcsa, hogyha most meg kellene mondanom, mire is kérjelek, zavarban volnék. Magam sem tudom. Nem látok olyan dolgot magam előtt, amit el kellene vagy el lehetne intézni. Minden olyan most körülöttem, mint a sűrű őszi köd. Megfoghatatlan. Nem látni át rajta. De fojtogat. Az maga azonban nagyon jólesik, hogy beszélhetek veled. Mert tudom, hogy végre valakivel őszintén beszélhetek. S hogy folytassam az előbbi hasonlatot: látogatásodat olyannak érzem, mintha friss levegőt hozott volna. És most ez egyszer mélyen vehetek lélegzetet.

— Ha jólesik, Jenő, beszélj! Szeretettel hallgatom. Éppen ezért jöttem.

— Látod ezt a változást itt a házukban. Ez magában véve még nem volna baj. De amit így szemmel meg nem láthatsz, az lényegesen súlyosabb probléma. Mi itt állandó idegfeszültségben élünk. Sokfelől verődünk össze. Tudtunk egymás létezéséről, de van, akit azelőtt személyesen sohasem láttunk. Minden itt élő család egy-egy külön kis világot képvisel. Persze, leginkább már összeomlott világot. És itt most mindenki vagy jajveszékelve, vagy elfojtott, néma, magába roskadó bánnal siratja a maga kis világát.

— De, tudod, Lajos — folytatja valami riadtsággal a szemében Kerekes —, ha csak az volna a baj, hogy elveszett, amiért dolgoztak, vagy csak az, hogy most mindegyiknek az életében az alaphang a szomorúság. De nem ez a legborzasztóbb! Hanem a jóslataik, Lajos! Alig bírom már idegekkel! Azt mondják, náluk is pontosan ugyanúgy alakultak a dolgok, ahogyan itt következnek be lépésről-lépésre. Jósolgatják a vagyonvesztést, a száműzetést — és jósolgatják ... a ... véget! Lajos! Ezt sokáig nem lehet bírni!

Kerekas szünetet tat. De nem szölok. Beszélje ki magát.

— Aztán itt vannak a kérdéseim, amelyekkel naponként viaskodom, és mégsem tudok velük megbirkózni. Akármít olvasok a lapokból, ha a rádiót hallgatom, mindenütt kereszttyén Európáról írnek és beszélnek. Itt élek születésem óta ebben az országban. De annyit sohasem emlegették a kereszttyén Magyarországot, mint most. Nem értem. Hát a magyarság kereszttyénsége csak abból állna, hogy: „Nosza! Gyerünk! Verjük ki innen a zsidókat!”? Hát nem a szeretet vallása a kereszttyénség? Hogyan tudják az ország mai vezetöi összeegyeztetni kereszttyénségüket mindazzal, ami ma a politikai életben történik? És, Lajos, azt mondd meg nekem, hogy miért hallgat mindehhez olyan nagyon mélyen az egyház?

Az utóbbi időben többször beszélgettem már ilyenfajta kérdésekről ismerősökkel. De azoknál mindig úgy éreztem, hogy a kérdések csak elméleti problémák voltak számukra. Most itt, Kerekasból úgy szakadtak ki a kérdések, hogy tüzők valósággal perzselt.

Kis szünetet tartok, még mielőtt válaszolok.

— Ezekkel a kérdésekkel ma nem csak te viaskodol, Jenő. A baj legmélyebb gyökere éppen az, hogy minden hangoskodás ellenére is az az igazság, hogy ma kereszttyénellenes erők tódultak ki a porondra. Nem mondok újat, sőt egészen az ószövetségi prófétákig nyúlok vissza, ha megállapítom, hogy akkor szoktak dolgokat a legsűrűbben emlegetni, amikor azok nem léteznek. Valószínűleg ismered a próféta panasztát: “Azt mondják szüntelenül: Békesség, békesség! És sehol sincsen békesség!” Ma a világon két közösség van, amely igazában szenved: ti, a zsidóság és mi, a kereszttyén egyház. Az Istennek engedelmeskedni akaró egyház. A zsidósáért és a zsidósággal együtt az egyház is szenved. Bizonyára hallottál már egyet-mást arról, hogy az a harc is életre-halálra megy, amelyet ma Németországban az egyház vív. Sőt nem csak ma, hanem évek óta. Egészen pontosan: éppen azóta, amióta Németországban üldözik a zsidóságot.

— Itthon? Azt kérdezed, hogyan tudják összeegyeztetni a politikusok a tetteiket kereszttyénségükkel. Nem akarom a magyar politikusokat mind fehérre mosni. De, hogy milyen tragikus lelkiismereti küzdelemben juthat a felelős polcon lévő ember, azt mindannyian megérezhettük ezen a tavaszon Teleki Pál gróf sorsán. Szeretném, ha annyira megőrizné tárgylagosságodat, amennyire csak lehetséges. Azért mondom: kormányzatunk — én legalábbis így látom — irtózatoss nyomás alatt cselekszik. Nem független. Persze joggal föl lehet vetni a kérdést, hogy nem volna-e sokkal becsületesebb magatartás nyíltan ellenszegülni. Itt eltérhetnek a vélemények. De észre kell venni azt a világos törekvést, hogy politikusaink igyekeznek menteni a menthetőt. Hogy az ország vezetői általában nem elfogultak, és hogy nem vezet i őket elvakult gyűlölet, azt talán észre lehet venni abból a tényből, hogy a zsidóság ellen hozott törvények betűje lényegesen szigorúbb, mint a törvények végrehajtása. Szörnyű az a kelepce, amelyben ma a magyarság is él. Jellemző például a nálunk élő lengyel hadifoglyok helyzete. Ellenségnek kellene tekintenünk őket parancsszóra. A valóságban azonban a történelmi idők folyamán kialakult testvéri szeretettel fogadtuk őket. Még a fiatalabbak számára külön lengyel gimnáziumot is működtet a kormány. — Igaz: megalkotta a zsidóellenes törvényeket. De azt hiszem, hogy te egyetlen napon sem feledkezhetsz meg arról a tényről, mely itt az otthonodban minden reggel újra a szemed elé kerül: rokonaid

mindenhonnan elkergetve, itt ideiglenesen menedéket találtak. Senki sem zaklatja őket. Ehhez, Jenő, van valami köze a keresztyén szeretetnek is.

— Hogy az egyház miért hallgat? Ez a kérdésed nagyon élesen belém vágott. Kétségtelenül igazat adok neked abban, hogy szólhatna hangosabban. De az is bizonyos, hogy egyházi vezetőink ellenezték a megkülönböztető törvények megalkotását. A papság kész mindenütt a segítségnyújtásra. Bizonyos keresztyén szervezetintézmények pedig átálltak egészen arra, hogy a nehéz helyzetbe jutott zsidóságnak segítsenek.

— Én elég határozottan merném állítani — folytattam —, hogy az ország lakossága ma egyáltalában nem antiszemita. Egyes uszítók igen. De egyelőre még elég szórványosan. Vagy talán neked más tapasztalatod van?

Kerekes kissé elgondolkozik, majd megszólal:

— Általában nincs. Csak valami húzódozást érzek itt-ott. Itt van például Mikó doktor. Azelőtt csaknem naponként benézett hozzánk. Akár volt beteg a háznál, akár nem. Most csak kifejezett hívásra jön, holott — mint látod — sokan vagyunk, és ezért gyakrabban is adódik baj. Kisfiam, Jenőke sírta el magát a múltkor, amikor meghallotta, hogy a napközi-otthonosoknak megtiltották, hogy vele érintkezzenek. De viszont itt is igaz, hogy a többi gyerek most is úgy barátkozik vele, mint azelőtt. Azt mondtad, hogy igyekezzem megőrizni tárgyilagosságomat. Nos, ez mondatja most velem, hogy vannak egyesek a faluban, akik megható módon még küldtek is a házhoz egyet-mást, azzal, hogy sokan ülünk az asztalnál. Olyan dolgokat, amikben pedig igazán nincsen semmi hiányunk. Szeretetük jólesett. Aztán vannak olyanok is, akik fenntartják velem a régi üzleti kapcsolatokat is. Éppen tegnap kínálta nekem megvételre a tavalyi borát Ócsai György.

— Ócsai György? — Úgy érintett ennek a névnek az említése, mintha valami megmárt volna. Kerekes észre is vette.

— Miért csodálkozol annyira?

— Ettől az embertől óvni szeretnék. Ne légy vele bizalmas!

Elmenni készülök. Kerekes túlzott kedvességgel mondja:

— Köszönöm Lajos ezt a látogatásodat. Tudom, nagyon meleg szíved diktálta ezt neked. Bárcsak volna sok olyan fennkölt gondolkozású ember, amilyen te vagy! Más volna akkor az élet.

Kerekes szokott így beszélni. Nem ütközöm meg rajta, és nem hárítom el magamtól a dicséreteit.

— Még azt szeretném neked mondani, Jenő — mondom elmenőben —, ha valamiben segítségedre lehetek, szívesen állok rendelkezésedre, akár itt, amíg még itthon vagyok, vagy pedig nálam otthon, ha utad felénk hoz.

— Köszönöm — mondja Kerekes —, lehet, hogy nemsokára fölkereslek.

Néhányan azok közül, akiket foglalkozásuk a hivatalszobához vagy a tanteremhez köt, megtartották még a régi-régi szokást, hogy reggel, hivatal előtt sétára találkoznak. A főtca piacterén széles téglajárda van. Még hárman-négyen is kényelmesen elérnek egymás mellett. Ilyenkor, nyáron, az árnyékos oldalon járnak föl-alá, mert már reggel is perzselőn süt a nap. A kántorlakás előtt hosszú fapad áll. Az öregebbek rövidebbet sétálnak, aztán hamarosan odatelepednek a padra. Még egy pipa jólesik a hivatal előtt.

Most a sétáló társaságból hiányoznak a tanítók. Szanaszéjjel vannak. Hadgyakorlaton, selyemgubó-beváltáson, tanfolyamon. Úgy mondják: fejtágítás.

Sétapartnerem ezen a reggelen Sík Ede, Bödecs Feri és Danielisz Lajos. Alig járunk két-háromszor ide-oda, Sík Ede már azt indítványozza, hogy ülünk le. valahogyan elerőtlenedett mostanában. Fáradt. Szeme réveteg. Arcát valami idegesség rángatja, és vékony, hosszú nyakán a ráncolódó bőrlebernyegeg megszaporoedtak. Szava szokatlanul keserű.

— A harctéri szolgálatot a háborúban duplán számították, — mondja a főjegyző. Most az ember már három évet is öregszik egy esztendő alatt.

— Fáradtnak látszol, Ede — mondom.

— Ne csodáld. Ha kötélből volna az ember idege, akkor is elhasználnódnék. Van neked fogalmad, mivé lett mostanában a községháza?

— Bolondok háza — vágja ki kertelés nélkül Danielisz.

— Az. És én vagyok benne a legnagyobb bolond.

— Keserű vagy, Ede.

— Aligha lehetek más. Mindenki engem szid. Sok az adó — én tehetek róla. Nehéz a beszolgáltatási rendszer — én vagyok az oka. Korlátozzák a rézgálicot — az én hibám. Drágább a cukor — engem szidnak érte. Aztán meg a legnagyobb ellenségeim éppen a munkatársaim. Mossák a kezüket. Népszerűséget hajhásznak az én rovásomra.

— Te vagy az oka! Látod, most én is azt mondom — szakítja félbe a jegyző panaszeit Danielisz. Miért túrted, hogy a nyakadra üljenek? Keményebb kézzel kellett volna bánni velük.

— Ne légy igazságtalan, Lali — fékezi Bödecs. Ede aligha tehet arról, hogy Boross ma már nagyhatalom a faluban. Nagy barátai vannak. — Felém fordul, és úgy világosít föl:

— Boross az alispán emeli minden eszközzel.

— De mennyire emeli! — buggyan ki a keserűség Sík Edéből. Számát se tudja már a tisztségeinek. Ő a levante-főparancsnok. A fiatalabb tanítók és a levanteoktatók arra a nótára táncolnak, amit ő fütyül. Ő lett a falu népművelési főtitkára is. Nem rossz, ugye: Boross és a népművelés! De hát az alispán kedvére látja el munkakörét. Nyakra-főre idecsődíti a legvadabb nyilas előadókat.

— Aztán meg nagy baj az is — mondja Bödecs —, hogy hatalma alá kerülnek még a gazdák is. Pedig idegenkednek tőle. A Hangya szövetkezetben is Borossnak van a legnagyobb szava. Permetezőszert a gyümölcsfákra, szőlőre lassan-lassan majd csak az kap már, aki Borossal barátságos viszonyt tart fenn.

— Hát igen. Ő lesz a falu hőse, a szépfő — mondja a patikus. Elég sokat emlegetik már együtt a faluban a doktornét és az írnoke. Hallom, maga Mikó doktor is megsokallta már a dolgot. A cselédek úgy tudják, hogy Mikóéknál napirenden van a perpatvar.

— Elment annak az asszonynak az esze? — kérdezem. Hát csak százszor különb ember a doktor annál az írnokeknál!

— Mit tudja azt az ember, mi tetszik az asszonyoknak — legyint lemondással Sík Ede.

— Mi tetszik? — tüzeskedik Danielisz Lali. Hát az tetszik, hogy Boross a hős. „A hős Boross!” Két „ss”-sel. A „hőss” is két „ss”-sel, no meg a Boross is két „ss”-

sel. Boross a jövő embere! Ezt illik elhinni, mert ő maga mondta. Nemrégiben én magam is hallottam ezt tőle. Egy névnapi vacsorán jócskán fölhajtott, és attól nagyon megoldódott a nyelve. Azzal dicsekedett, hogy itt egyedül ő fog parancsolni. Ha ugyan nem följebb. Majd akkor, ha az uralmat az országban a nemzeti szocialisták veszik át. És ha majd új világ lesz itt, akkor a régi rothadt nemesség helyébe új nemességet állítanak. Ennek az új nemességnek azok lesznek a tagjai, akik kezdettől fogva harcoltak az új világért. Azt mondja Boross, hogy magasabb helyen neki már meg is ígérték, hogy ő tagja lesz ennek az új nemességnek. Mert hát ő régi tagja a pártnak, no meg ... germán vér is van benne!

— A hólyag! Ha-ha-ha!

Ez nevetés akar lenni Sík Endre torkában, hogy kicsit könnyítsen a szívéen. De ez a nevetés nem indult el a szívből. Aligha is könnyített.

Bödecs mégis nevetésnek hallotta, s így szólt:

— Ne nevéssünk ezen. Elég furcsa világban élünk ahhoz, hogy Boross-féle embereknek ne lehessen lehetetlen elérni a céljukat.

Ezt a komor hangú társalgást talán még tovább is fűztük volna, ha a toronyóra nagy komolyan nyolcat nem ütött volna. A sétálók is visszaérkeztek. Aztán ment ki-ki a munkahelyére.

Szombat délután a lelkészi hivatalban csendes beszélgetésben ülünk Bödecs Ferivel. Holnap prédikálok. Most a holnapi prédikációról beszélgetünk. Régi szokásom már, hogy valahányszor vendég-igehirdetői szolgálatot végzek, mondanivalómat előzetesen megbeszélem a gyülekezet lelkipásztorával. Jónak találtam ezt. Hiszen akaratlanul sem szeretnék a gyülekezeti munkájában nehézséget támasztani. Ellenkezőleg, ha lehetne, segíteni szeretnék.

Váratlanul benyit a postamesternő: Elvira. Hiába erőlködöm, nem tudok rájönni, micsoda Elvira. A faluban is mindenki csak így szólítja: „az Elvira”. Magas, karcsú nő. Valamikor kimondottan szép lány lehetett. Most már elvirágzott. Sok történetet hallottam róla. Ezek részint vénlányos bogarasságairól szóltak, részint azonban meleg jószívűségéről.

Nem tudom, miért jött, ezért kifelé készülődöm.

— Maradjon csak, esperes úr! Ilyen csodabogarat úgysem látott még, amilyen én vagyok!

Furcsán nézhettem rá.

— Igen-igen! Úgy nézzen rám, hogy én nem is vagyok! Soha nem is voltam! Egyszerűen nem létezem, mert én — kérem — meg sem születtem!

No, ez szegény meghibbant — villant át az agyamon. Vagy bennem van valami hiba? Mert lám, Bödecs nyilván megérti. Azt kérdezi Elvirától:

— Még mindig nincs eredmény?

— Nincs! És nem is lesz!

— Akkor tehát biztos, hogy Kislakon született?

— Biztos? Hát mi lehet manapság biztos? Ha még ilyen bolond helyzet is előállhat. Biztos! Persze hogy biztos! Most kaptam választ Amál nénikémtől. Kislakon születtem — azt írja. Ő ott volt, amikor születtem. A postán születtem. Írja, hogy kedden születtem. Rá vasárnap kereszteltek. Ott, Kislakon. Az öreg Ábrahám Józsi bácsi keresztelt. Amál néni élő naptár és eleven családi krónika. Amit

mond, arra mérget lehet venni. Még azt is tudja, hogy milyen fogások voltak a keresztelési lakomán. Puding is lett volna — írja. De azt a kút vödrébe tették, hogy hasonlítson a fagyalalthoz, de egy óvatlan pillanatban alámerítették a vödört, s így lett gyászos vége a pudingnak. Azt is írja Amál néni, hogy bizony apám akkor is alaposan a pohár fenekére nézett. Bizonyára búbánatában, hogy nővérem után én is lánynak születtem. De elázott a keresztelőn Ábrahám Józsi bácsi is. Ezt mind tudja Amál néni. Hát hogyné születtem volna akkor Kislakon! Úgy látszik, a nagy dínomdánomban énrólam teljesen megfélemedeztek. Ott én csak ok voltam az ivásra.

Még mindig nagyon értelmetlen képet vághattam, mert Bödecs Feri szükségesnek látta, hogy fölvilágosítson:

— A postamesternő Kislakon született, ahol apja postamester volt. De öreg Ábrahám József, az akkori pap, nem írta be a keresztelési anyakönyvbe.

— És ez eddig nem derült ki? — kérdezem.

— Nem.

— De hát az iskolai beíratáskor?

— Áh! Hiszen, tudod, bemondásra írták be régebben a gyerekeket. Felsőbb iskolába pedig már az elemi iskolai bizonyítvány alapján történt a beíratás.

Valami fölrémlik bennem Ábrahám Józsefről:

— Emlékszem, gyermekkoromban beszéltek valamit az öreg fegyelmi ügyéről. Ha jól emlékszem, hivatali kötelességeiben tanúsított hanyag magatartásáért nyugdíjba küldték.

Valami idegességet látok Elvirán.

— Igen! Nyugdíjazták. De későn! Előbb is megtehették volna, akkor most nem volnék ilyen szerencsétlen!

Felém fordul, és csak úgy ömlik belőle a panasz:

— Esperes úr! Hát lehetséges az ilyesmi!? Nem tudom igazolni, hogy születtem! Hogy ki vagyok! Egy hónap múlva lejár a határidő, amelyet kivételesen adtak, hogy addigra nyújtsam be okmányaimat. Esperes úr! Ki fognak tenni az állásomból! Mi lesz akkor szegény, árva Jancsikámmal?! Nem lehet doktor, ha engem elbocsátanak!

— Milyen Jancsi?

— Szegény nővérem árvája. Esperes úr! Borzasztóan megvert minket az Isten! Nővérem gyermekágyban halt meg. Sógoromat — ő volt akkor a jegyző Kislakon — a világháború végén agyonlőtték. Én vettem magamhoz a gyereket. Úgy neveltem, mintha a saját gyermekem lenne. Mindenről lemondtam. Mindent ráköltöttem. Tanítottam a drága jó gyereket. Jól tanult. Nehezen küzdöttem meg gondjaimmal, de örömmel vállaltam mindent, mert ő doktor akart lenni. Most már hamarosan az is lehetne. Esperes úr! Ha engem kidobnak a hivatalomból, akkor drága Jancsikámnak nincs kenyeke, nincs ruhája, nincs tartásdíj, nincs vizsgadíj. Ő mehet utcát söpörni, én meg mehetek koldulni! Esperes úr! Hát megengedhet ilyet az Isten?

Valami félelmetes láng lobban föl Elvira szemében. A bőre az orra körül vibrált, egyik szája-szöglete is gyors egymásutánban rángatózott.

— Átkozott legyen, aki ezt a kinszenvedést ránk szakította!

— Csöndesedjék, kedves — fogom meg a kezét.

— Csendesedjem? Nem lehet ezt elég hangosan kiabálni, esperes úr! Igenis: átkozott legyen! És vele együtt százszor legyen átkozott az a gazember is! Azt ígérte, feleségül vesz, aztán faképnél hagyott! Pénz kellett neki. Én meg szegény lány voltam. Ha megtartotta volna, amit nekem ígért, akkor már az esküvőhöz is kellett volna a keresztlevelem. Akkor ráértünk volna tisztázni a dolgot. Akkor nem ment volna a dolog a kenyérre, mint most! Igenis: legyen átkozott! Legyen átkozott! Legyen ezerszer átkozott!

Borzasztó volt szegény Elvira. Belelovalta magát idegörlő gondjába, és most nem volt többé ura önmagának.

Bödecs felém fordult:

— Lajosom, neked készülnöd kellene holnapi szolgálatodra.

Megértettem. Bödecs szeretne magára maradni ezzel a szegény nővel.

Észrevétlenül kimentem a hivatalból, és sétálgatni kezdtem a templomkertben. Szép díszcserejk, tiszta tekergős utak hirdették a gazda gondos rendszeretét. Sokszor élveztem ennek a kertnek a szépségeit. Most nem tudják lekötni figyelmemet a kert színei. Nem tudok szabadulni ennek a szegény Elvirának a problémájától. Míg azon töprengek, hogyan lehetne segíteni szegény fején, előbújik emlékezetemből vele való első találkozásom képe. Néhány évvel ezelőtt történt. Öreg Dupcza Pista bácsi helyébe ő került ide postamesternek. Nem ismertem még, amikor bementem a postára bélyeget vásárolni. Ötvenpengős bankjegy volt nálam. Azzal fizettem. Megkaptam a bélyeget, és visszaadott a pénzemből. A szűk előtérben sokan voltak, kifelé igyekeztem hát, és csak az utcán rendeztem el a visszakapott pénzt. Akkor láttam, hogy száz pengőre adott vissza. Visszamentem hát, és mondom, hogy valami tévedés van a visszaadásban. Elvira ideges volt. Pattogva adta tudomásomra: „Ki van írva: az ablaktól való eltávozás után felszólamlásnak helye nincs!” — Megkértem barátságosan, hogy ez alkalommal kivételesen mégiscsak adjon helyt a „felszólamlás”-nak, mert hát ez és ez volt a tévedés. Elvira hálálkodott, és bocsánatokat kért. Mondom: kardos fehérszemély volt. A faluban azonban sok szegény asszonyt lehetne találni, aki úgy beszél róla, mint a legáldottabb lélekről. Volt benne jóságos szív, — persze, ha idegessége el nem ragadta.

Hosszú ideig tartó sétámon valami segítő terv érlelődött meg bennem. Már a részletvonások is tisztán kialakultak, amikor Bödecs visszahívott az irodába.

Bementem. Elvira ott ült a karosszékekben. Kisírt szemmel, de békés nyugalommal. Jó lelkipásztor ez a Bödecs Feri! Az lehet, hogy nincs sok érzéke az élet gyakorlati kérdései iránt, de a lelkipáncához ért. Már a teológiai főiskolán is kitűnt ez a képessége. Problémáinkkal rendszerint őhozzá fordultunk. Most is, íme, magam előtt látom lelkipásztori gondozó szeretetének egyik csodás bizonyítékát.

Mondom aztán Elvirának és Bödecsnek, hogy mi a tervem:

— Szabadságon vagyok. Van ráérő időm. Hétfőn átmegyek Kislakra — hiszen mindössze a harmadik falu innen. Ott kikérdeznék egy-néhány öregebb férfit, asszonyt, hogyan emlékeznek Elvira születésére és keresztelőjére. Ezeket az adatokat jegyzőkönyvbe venném. Amikor onnan visszatérek, megírjuk majd a kérvényt az utólagos anyakönyvi bejegyzés iránt. Azt elviszem a legközelebbi budapesti utamon a püspöki hivatalba, majd a minisztériumba. Mindezzel meg is lehetünk, mire az okmányok beadási határideje lejár.

— Jaj, nagyon-nagyon köszönöm, esperes úr — hálálkodik Elvira.

Papirost, ceruzát keríték.

— No! Most szükségem volna az adataira.

— Neve?

— Tóth Elvira.

— Édesatyja neve?

— Tóth Károly.

— Édesanyja neve?

— Petényi Erzsébet.

— Mikor született?

— 1894. május 6-án.

— Tudna-e nekem neveket mondani, akikről valószínű, hogy emlékeznek még arra, hogy ott született Kislakon?

— Ó, hogyan! — mondja Elvira élénk örömmel.

Készülök arra, hogy följegyezzem a neveket, de Elvirát nagy örömében előnti a bőbeszédűség:

— Hát ott van a Julis néni! Drága jó Julis néni! Nálunk volt. Már akkor is nálunk volt, amikor születtem. És azután is, hosszú évekig. Nem is tudom, mit is csinált volna nélküle az édesanyám! Julis néni mindenhez értett. Mosott. Takarított. Főzött. Ha beteg volt a levélhordó, még annak a dolgát is el tudta intézni. Julis néni nagyon sokszor mesélt nekem kislánykoromról. Szüleim sem emlékeztek annyi történetre és annyi mondásomra, mint Julis néni. De ez nem is csoda. Mert mindig vele voltam. Édesanyám is bent dolgozott a postán. Julis néni volt a dajkám, az óvónőm, a játszópajtásom, a mindenem. Drága jó Julis néni!

— Helyes! — szakítottam félbe, amint lélegzetet vett Elvira. És azt is tudja, hogy most hol lakik ez a Julis néni?

Elvira nagy szemeket mereszt, és kissé el is pirul:

— Jaj! Hát bizony, esperes úr, a Julis néni már két évvel ezelőtt meghalt.

— De hát, kedves Elvira, akkor nem értettük meg egymást. Én olyanok nevét kérdezem, akiktől megtudakolhatnám, emlékeznek-e a születése és keresztelése körülményeire.

Elvira restelkedik, de aztán megnevez néhány kislaki embert, aki valószínűleg vissza tud emlékezni.

Aztán megnyugodva, örömmel búcsúzik.

Bödeccsel egy ideig csöndesen utána nézünk.

— Feri — mondom egy kis idő múlva —, valamelyik reggel Sík Ede azt mondta, hogy némely embernél a mostani éveket háromszorosan is lehetne számítani. Nem gondolod, hogy ennél a szegény nőnél még ennél is nagyobb szorzószámot kellene alkalmazni?

A kényelmesen berendezett falusi paplak fürdőszobájában borotválkozom vasárnap reggel, amikor Bödecs Feri meglepetésemre beszél:

— Most közölte a rádió, hogy Hitler seregei megindultak Oroszország ellen.

— Tehát mégis!

— Igaz volt megint a szóbeszéd.

A viharfelhők tehát sűrűsödnek, tornyosulnak. Mind fenyegetőbbé válnak. Mi lesz, ha alájuk kap a vihar szele, és rázúdítja őket erre a szegény országra?!

A falu népe általában nem nagyon rádiózik. Ha van is készüléke, ilyenkor a reggeli órákban nem hallgatja. Mindenki igyekszik elvégezni a munkáját a házban és a jószág körül. Különösen ma, hiszen majd mindenki a templomba készül.

Kinézek az utcára. Szépen jönnek. De meg tudom állapítani, hogy a rádióhírről még nem értesültek. Akkor nem így, párosan, hármasával, négyesével haladnának. Akkor csoportosulnának. Asszonyok, férfiak külön. Ott közeledik a túlsó oldalon mély gyászban Kökény István és a felesége.

Elhallgat a harangszó, amikor Bődecs Ferivel belépünk a templomkapun. Bent zúg az orgona, és az egész gyülekezet fölkel a helyéről. A templom most is az utolsó helyig megtelt. Eszembe jutnak Kökényék, az az új sír a temetőben, és valami olyan sajátságos erővel ragadja meg a szívemet, míg az oltár felé közeledünk. A világháborúban volt az a szokás, hogy a harctéren elesettek halálhírének megérkezésekor gyászzistentisztelet volt itt a templomban. Milyen sokszor is voltunk akkor itt együtt! Hogy milyen nagyon sokszor, azt az a fekete márványtábla mutatja ott a templom sima belső falán. Valóban: túl sokszor! A táblán két sorban, sűrűn egymás alatt aranyozott betűkkel nevek. Roppant nagy volt az a vérvesztesség az ilyen kis falunak. Hány embernek tátong még most is nyitott seb a szívéen az akkori vesztesség miatt. És most szenvedek a gyötrő kérdés miatt: Új véradó vár erre a népre? Igehirdetésem arra alkalmas helyén említést teszek a háború kiterjedéséről a világban. Felkérem a népes gyülekezetet, hogy igehirdetés utáni imádságban mindannyian egészen legyünk egyek Isten kegyelmi széke előtt. Kérjük Istent, ha lehetséges, müljék el a vihar a világban, kímélje meg sokat szenvedett hazánkat, és oltalmazza meg mindannyiunk családi fészket.

Imádkozott a gyülekezet.

Az imádság csöndjébe belehasított Kökényné fölcsukló sírása. Majd társult hozzá még egynéhány csendesen zokogó asszony.

Fájt az új seb, és fölszakadtak a régi sebek.

Jártam Kislakon. Eredményesen. Visszatérve onnan, megírtuk Elvira kérvényét. Búcsúlátogatásaimat is elvégeztem, temetőben, jó barátoknál.

A nagy átszálló-állomás peronján vonatomat várom. Előbb azonban az ellenvonat futott be Budapest felől. Az egyik vonatablakból rám köszöntött egy régi iskolatársam. Van egy kis időnk a beszélgetésre.

Hirtelen azt kérdezi tőlem:

- Azám! Olvastad a mai lapokban annak az evangélikus papnak a tragédiáját?
- Nem láttam még mai újságot — felelem. Miféle papról beszélsz?
- Nem emlékszem már a nevére. Egy evangélikus papot Budapesten megöltek.
- Ki lehet az?

A vonat lassan megindult. Akkor mondja:

— Megállj csak! Itt az újság! Én már úgyis kiolvastam —, és a mozgó vonatból kinyújtja a lapot.

Utána integetek, aztán izgatottan keresem a hírt az újságban.

Szántó Róbert budapest-lágymányosi evangélikus lelkészt meggyilkolták. A merénylő öngyilkosságot követett el.

A hír megdöbbsentett. Nem voltunk közelebbről ismerősök egymással. De azt tudom róla, hogy értékes pap volt, és gyülekezete rajongva szerette.

Érthetetlen! Mi ez?

A Boross-féle jóslatok teljeseése kezdődött meg?

(Folytatása következik.)

Scholz László

Mea culpa

Hibáztat, megró, a felelősséget
Gyakorta másra hárítja az ember.
Hiába! Bűnöm tűzparazsa éget,
Nem oltható, csupáncsak kegyelemmel!

„Jesu Juva“

A legkiválóbbaknak egyike
Így írta remekműve elejére.
Kottáját megelőzte az ige:
Jézus segíts! És szárnyalt szent zenéje.
(Vö. Mt 15,25) - (J. S. Bach)

Szeretettel várjuk az OLBK tagjait és az érdeklődőket
november 27-én, csütörtökön du. 5 órára a kelenföldi gyülekezeti terembe.

Együttlétünk programja:

Hol rontottuk el? — 1Móz 3 keresztyén magyarázata
Hamar István ref. lelkész előadása

Áhítatot tart Ittész Gábor ny. lelkész

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Herbstnummer bringen wir — anlässlich des 25. Todestages von Lajos Ordass — eine Meditation des Bischofs aufgrund Jn 8,31-32 und die Gottesdienstpredigt zur Gedenkfeier, gehalten von János Ittész aufgrund 1Kor 15, 19-20.

Mit einem Bekenntnis des Reformators gedenken wir der Anfänge der Reformation und des 520. Jahrestages von Martin Luthers Geburt. Danach folgt eine Predigt am letzten Sonntag des Kirchenjahres von Zoltán Dóka aufgrund Mt 25, 1-13.

In unserer Studienspalte lesen wir Aufsätze von Zsuzsanna Zászkaliczky über Lucas Cranach (+ 1553) und Tamás Zászkaliczky über Johann Pachelbel (* 1653). Die Studie von Lóránt Boleratzky befasst sich mit dem Problem der Kirchen und der Europäischen Union.

In unserer Revue-Spalte teilt uns vorerst Enikő Böröcz ihre Gedanken über den Dokumentarfilm von Eszter Szabó: Gott oder Geschichte mit. Im weiteren erörtert und bewertet László Kovács das kürzlich erschienene Bibellesebuch: Keresztfa titka tündököl (Das leuchtende Geheimnis des Kreuzes).

In der Dokumentenspalte teilen wir einen — an einen schlecht informierten Pfarrer — in 1990 gerichteten Brief von Gábor Ittész mit, bezüglich der kirchlichen Erneuerung.

In dieser Nummer setzen wir die biographisch inspirierte Novellenserie von Lajos Ordass fort: Sommer 1941.

Auch in dieser Nummer stehen einige Gedichte von László Scholz und Eszter Kertész.

Summary

On the occasion of the 25th anniversary of bishop Lajos Ordass' death our autumn issue opens with his meditation on the basis of John 8,31-32 and the sermon of János Ittész held on the commemorating service on the basis of 1 Corinthians 15,19-20.

We remember the beginning of the Reformation and the 520th anniversary of Luther's birth with a confession from him. Then a sermon follows for the last Sunday of the church year by Zoltán Dóka about Mt 25, 1-13.

In our Studies column we can read papers by Zsuzsanna Zászkaliczky about Lucas Cranach (+1553.) and by Tamás Zászkaliczky about Johann Pachelbel (*1653.). The study of Lóránt Boleratzky deals with the problem of the churches and the European Union.

In our Review column we first bring the thoughts of Enikő Böröcz about the documentary film of Eszter Szabó titled God or History. László Kovács introduces and evaluates the biblical reader titled The Secret of the Cross Shines.

In the Documents column we bring the letter of Gábor Ittész from 1990 – addressed to an ill-informed priest – about the renewal movement in the church.

We also continue in this issue the autobiographical novel series of Lajos Ordass: Summer, 1941.

Some of the poems of László Scholz and Eszter Kertész can be read again in our current issue.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Dr. Boleratzky Lóránd</i> ny. ügyvéd, egyet. magántanár	Budapest
<i>Böröcz Enikő</i> lelkész, levéltáros	Budapest
+ <i>Dóka Zoltán</i> lelkész	Hévízgyörk
<i>Ittész Gábor</i> ny. lelkész	Győr
<i>Ittész János</i> püspök	Győr
<i>Kertész Eszter</i> tanár	Budapest
<i>Kovács László</i> lelkész	Dunakeszi
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>D. Scholz László</i> ny. lelkész	Budapest
<i>Zászkaliczky Tamás</i> orgonaművész	Pilisszentlászló
<i>Zászkaliczky Zsuzsanna</i> művészettörténész	Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i>	Nem tudok imádkozni	550,-
<i>Ordass L.:</i>	A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i>	Vádirat, Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i>	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Útravaló az év minden napjára	1.190,-
<i>Ordass L.:</i>	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i>	Hitből élünk	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i>	A fákllya, Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i>	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i>	Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i>	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	150,-
<i>Scholz L.:</i>	Elvesztett és megtaláltatott	130,-
<i>Ritter-Tekus:</i>	A lelkipásztor imádsága	100,-
<i>Sólyom J.:</i>	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	280,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i>	Dr. Luther Márton önmagáról	700,-
<i>Luther M.:</i>	14 vigasztaló kép	160,-
<i>Botta I.:</i>	Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i>	Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i>	Hogyan vezesse a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Maróthy J.:</i>	Szegények szíve, Novellák	500,-
<i>Kende-Newman:</i>	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	100,-
<i>Rőzse I.:</i>	A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.300,-
<i>Kaj Munk:</i>	Három dráma	600,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1000,- Ft + postaköltség.

Külföldre 8€. Egy szám ára 250,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29.

